

Φίλες και Φίλοι της Αταξικής Κοινωνίας

ΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Σημείωση της Μετάφρασης

Η ομάδα Φίλες και Φίλοι της Αταξικής Κοινωνίας (Freundinnen und Freunde der klassenlosen Gesellschaft) είναι ένας κομμουνιστικός κύκλος που δημιουργήθηκε το 2003 στο Βερολίνο, όπου και συνεχίζει να δρα. Έχει εκδόσει, ανάμεσα σε άλλα, μια σειρά από μπροσούρες με κείμενα της Καταστασιακής Διεθνούς, αναλύσεις για την εξέγερση στα γαλλικά προάστια, κείμενα και προκηρύξεις της εξέγερσης του Δεκέμβρη του 2008, κ.α.

Οι Θέσεις για την Κρίση (Thesen zur Krise) δημοσιεύτηκαν στο 2^ο τεύχος του περιοδικού Kosmopoleit που εκδίδει η ομάδα (από κοινού με τις ομάδες Eiszeit, gruppe k-21, La Banda Vaga). Συμπληρώνουν και προεκτείνουν το κύριο θεωρητικό κείμενο των Φίλων, τις **28 Θέσεις για την Ταξική Κοινωνία**.

Μέσα από την παρουσίαση της αντιφατικής εξέλιξης της τωρινής κρίσης (καταπιάνονται τόσο με τις άμεσες αιτίες όσο και τις ιστορικές) οι Φίλες συμβάλλουν στη διερεύνηση ενός ζητήματος –του ζητήματος– που στα χρόνια που έρχονται θα βαρύνει όσο λίγα πάνω σε όσους και όσες δεν αντέχουν άλλο αυτόν τον κόσμο και αποσκοπούν στην καταστροφή του: πώς, μέσα από την πάλη των τάξεων, θα ξεπηδήσει η πάλη ενάντια στις τάξεις και την Τάξη;

Το πρωτότυπο κείμενο μπορεί να βρεθεί στην ιστοσελίδα των συγγραφέων,
<http://klassenlos.tk>

Ευχαριστίες στην Κ. από την ομάδα για τη βοήθεια στη μετάφραση.

μτφ: <http://cognortti.wordpress.com>

Η κοινωνική επαναστατική πάλη ενάντια στις κοινωνικές σχέσεις δεν εξαρτάται από τις εξελίξεις στα χρηματιστήρια. Συνθήκες ζωής, σαν αυτές που προμηνύονται από την πορεία της κρίσης για τις πλατιές μάζες στα καπιταλιστικά κέντρα, είναι εδώ και καιρό καθημερινότητα για τη συντριπτική πλειοψηφία του παγκόσμιου προλεταριάτου. Ακόμη κι η υπάλληλος της μητρόπολης, που χάνει τις μέρες της δουλεύοντας πίσω από ένα γκισέ τράπεζας, έχει λόγους να εξεγερθεί. Όμως οι εξελίξεις στα χρηματιστήρια μπορούν να συμβάλλουν στο να δημιουργηθεί μια κατάσταση στην οποία η πάλη ενάντια στις κοινωνικές σχέσεις δε θα αποτελεί μάταιη υπόθεση λίγων, αλλά πρακτική δραστηριότητα πολλών. Βαθαίνει το χάσμα ανάμεσα στο πραγματικό και το εφικτό, και έρχεται ακόμα πιο έντονα στο προσκήνιο η αντίθεση ανάμεσα σε αξία και αξία χρήσης, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Αμερικανού αστυνομικού που κάνει περιπολίες γύρω από τις κατασχεμένες κατοικίες για να διασφαλίσει ότι οι χρεοκοπημένοι πρώην ιδιοκτήτες πράγματι βρίσκονται εκτός κατοικίας, και τη βγάζουν κάτω από μια γέφυρα, ή σε έναν από τους πολλούς καταυλισμούς αστέγων. Μια κοινωνία στην οποία η δύναμη επιβολής του νόμου φροντίζει ώστε η κατοικία να μην εκπληρώνει τον ανθρώπινο σκοπό της είναι προφανώς τρελή [verrückt], και μόλις οι προλεταριοποιημένοι αναγνωρίσουν στην εικόνα αυτού του αστυνομικού την ουσία της κοινωνίας, ίσως η πορεία της ιστορίας να πάρει μια απρόσμενη τροπή.

Από την άλλη, αποτελεί ιστορικό γεγονός ότι η τελευταία μεγάλη κρίση του 1929 συνέβαλε στο να ξεσπάσει η αντεπανάσταση στην πιο συμπυκνωμένη της μορφή, και οδήγησε στο φασισμό, τον παγκόσμιο πόλεμο και τη μαζική εξολόθρευση. Γι' αυτό και σήμερα, την ώρα που το κεφάλαιο εργάζεται, παρά τη θέλησή του, να δείξει με τμήμα τον ίδιο του τον αφανισμό την επικαιρότητα του *Κεφαλαίου*, στους εχθρούς του κυριαρχεί μάλλον ο φόβος μπροστά σε μια επικείμενη καταστροφή, παρά η ελπίδα της επανάστασης. Η πορεία του 20^{ου} αιώνα έχει κάνει με τόσο δραματικό τρόπο τη μαρξική θεωρία της κρίσης ως θεωρία της επανάστασης να μοιάζει εκτός τόπου και χρόνου, που ακόμη και οι προειδοποιήσεις του Καρλ Χάιντς Ροτ σχετικά με εκείνους που ποντάρουν στην "επιτάχυνση και εμβάθυνση της δυναμικής της κρίσης" να είναι δύσκολο να αντικρουστούν, καθώς "ο αυτοματισμός για την κρίση και την επανάσταση [...] έχει διαψευσθεί τουλάχιστον από την έκβαση της Μεγάλης Ύφεσης του περασμένου αιώνα"¹.

Τα δύσκολα αρχίζουν όταν η ευχή να αποφύγουμε τα χειρότερα οδηγεί στη σκέψη ότι αυτό μπορεί να γίνει πραγματικότητα, και στη φαντασίωση ότι το ολικό κραχ μπορεί να αποφευχθεί με μια "ριζοσπαστική όξυνση των εν εξελίξει αντικυκλικών προγραμμάτων μεταρρύθμισης"² (Ροτ), η οποία θα καταστήσει ταυτόχρονα εφικτή την απαρχή της υπέρβασης των κοινωνικών σχέσεων. Η αντίληψη σύμφωνα με την οποία δεν υφίσταται *αυτοματισμός* κρίσης και επανάστασης οδηγεί στο να επιζητούμε, αντί για την κατάρρευση, την ανάκαμψη της παραπαίουσας οικονομίας, ώσπου, έχοντας γίνει αγνώριστη από τις μεταρρυθμίσεις, να μας οδηγήσει ειρηνικά στο σοσιαλισμό· ο φόβος μπροστά σε μια βάρβαρη έξοδο από την κρίση μεταβάλλεται σε πηγή ρεφορμιστικών ψευδαισθήσεων. Όλες οι "αριστερές εναλλακτικές στην κρίση" που προπαγανδίζονται

¹ (ΣτΜ) Karl Heinz Roth *Παγκόσμια Κρίση – Παγκόσμια Προλεταριοποίηση – Ανταπαντήσεις*. Ελληνική μετάφραση - επιμέλεια *αστικός τομέας-γ.ζέρος*. (σ.38 στην ελλ. μτφ.). Το γερμανικό κείμενο αλλά και η μετάφρασή του στα ελληνικά υπάρχουν στη σελίδα του Wildcat (<http://www.wildcat-www.de>).

² (ΣτΜ) Οι συγγραφείς παραθέτουν από το κείμενο της προηγούμενης υποσημείωσης. (σ.39 στην ελλ. μτφ.).

σήμερα βασίζονται στην υπόθεση σύμφωνα με την οποία πρώτον, η απαξίωση του λεγόμενου νεοφιλελευθερισμού ανοίγει τη δυνατότητα μιας πολιτικής αλλαγής πορείας, και δεύτερον, η κρατική διαχείριση της κρίσης μπορεί να διεξαχθεί προς όφελος των μισθωτών. Η ειρωνεία συνίσταται ακριβώς στο ότι η προσδοκούμενη "όξυνση" των κρατικών παρεμβάσεων δε γίνεται παρά να οδηγήσει στην κρατική χρεοκοπία, την οποία ο Ροτ και άλλοι θέλουν να αποφύγουν.

Δεν υπάρχει καμία "εναλλακτική στην κρίση", δεν υπάρχει καμία κοινωνική λύση στην κρίση. Απεναντίας, το ξεπέρασμα της κρίσης θέτει στην ημερήσια διάταξη την όξυνση εκείνων των αντιμεταρρυθμίσεων με τις οποίες εδώ και καιρό γίνεται προσπάθεια να περισταλούν τα συμφέροντα των μισθωτών, εωσότου να γίνουν συμβατά με τη διαδικασία της συσσώρευσης. Για τους τωρινούς αγώνες ισχύει ό,τι υποστήριζαν και οι επαναστάτες συνδικαλιστές της ΙVWV κατά τη Μεγάλη Ύφεση μετά το 1929: "Κατά την περίοδο παρακμής του κεφαλαίου αποκτά η απεργία [...] ένα πραγματικό επαναστατικό περιεχόμενο. Κάθε επιτυχία των εργατών οξύνει την κρίση." (Πρόγραμμα της ΙVWV, Σικάγο 1933)³

/ 2 /

Δεν ισχύει ότι η πραγματική οικονομία, για την οποία τόσο λόγος γίνεται, δέχτηκε μια αιφνιδιαστική επίθεση από μια χρηματοπιστωτική κρίση: απεναντίας, στην ίδια την πραγματική οικονομία εδράζεται η βαθύτερη αιτία της κρίσης. Δυο αντιφάσεις του κεφαλαίου συμπλέκονται με μοιραίο τρόπο: η ανάγκη του να παράγει πέρα από τους φραγμούς⁴ της αγοράς, και η τάση του να αντικαθιστά συνεχώς τη ζωντανή εργασία — τη μόνη πηγή αξίας και υπεραξίας— με μηχανές (δες το κείμενο "*Μια Κρίση αξίας*"⁵ στο *Kosmoprolet* #2). Το αποτέλεσμα είναι μαζική υπερσυσσώρευση: ενώ ο τεχνικός εξοπλισμός που τίθεται σε κίνηση από τους εργάτες γιγαντώνεται και οι ποσότητες των αξιών χρήσης φτάνουν στα ουράνια, η αξιοποίηση γίνεται όλο και πιο δύσκολα, καθώς όλο και μεγαλύτερα μεγέθη [ΣτΜ: εννοείται σταθερού κεφαλαίου] απαιτούνται από τις υφιστάμενες συνθήκες εκμετάλλευσης, τα οποία αυτά καθαυτά δεν παράγουν καμία αξία. "Το 1966 το κόστος ανέγερσης ενός εργοστασίου της Τζένεραλ Μότορς στο Λόρντσταουν του Οχάιο έφτανε τα 100 εκ. δολάρια· το 2002 η εταιρία έδωσε 500 εκ. δολάρια για τον εκσυγχρονισμό του τεχνικού της εξοπλισμού, που θα επέτρεπε τη μείωση του προσωπικού από 7.000 σε 2.500 άτομα. Μονάχα 7 χρόνια μετά ζητιάνευε η Τζένεραλ Μότορς λεφτά από την κυβέρνηση για να γλιτώσει τη χρεοκοπία."⁶ Όπως το θέτει ο Μαρξ, το ποσοστό του κέρδους δεν πέφτει γιατί "η εργασία γίνεται λιγότερο

³ (ΣτΜ) Πρόκειται για κείμενο που συνέγραψε ο Πωλ Μάτικ, ο οποίος αφότου μετανάστευσε στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του '20, συμμετείχε για μια περίοδο στην ΙVWV.

⁴ (ΣτΜ) *Schranken*. Στο μαρξικό πλαίσιο, οι έννοιες 'όριο' (Grenze) και 'φραγμός' (Schranke) δεν ταυτίζονται: για το κεφάλαιο "[κ]άθε όριο εμφανίζεται σαν φραγμός που πρέπει να ξεπεραστεί" (Grundrisse, Β' Τόμος, σελ. 307). Δες ακόμη την ανάλυση στις σελίδες 248 και 317, καθώς και το κομμάτι για τον ανταγωνισμό της σελίδας 497. Η σελιδαρίθμηση εδώ και παρακάτω αναφέρεται στην ελλ. μτφ. των εκδόσεων Στοχαστής.

⁵ (ΣτΜ) Οι συγγραφείς αναφέρονται στο κείμενο "*Crisis of Value*" της οργάνωσης *Internationalist Perspective*, το οποίο δημοσιεύτηκε μεταφρασμένο στο 2^ο τεύχος του περιοδικού *Kosmoprolet*. Στα ελληνικά υπάρχει μεταφρασμένο στο coghnoti.wordpress.com.

⁶ *Ups and Downs: The Economic Crisis* (pt. 3), Πωλ Μάτικ Jnr., (άρθρο στο *The Brooklyn Rail*). Πρόκειται για το 3^ο μέρος μιας σειράς από άρθρα του Πωλ Μάτικ Jnr. για την τωρινή κρίση. Όλα υπάρχουν στην ιστοσελίδα "radical perspectives on the crisis".

παραγωγική, αλλά γιατί γίνεται πιο παραγωγική"⁷. Εδώ βρίσκεται η επαναστατική αιχμή της μαρξικής θεωρίας της κρίσης: είναι ακριβώς η ιστορικά πρωτόγνωρη ικανότητα του κεφαλαίου να αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνικής εργασίας, που μετατρέπεται ξανά και ξανά στην ίδια του την καταστροφή. Μέσα από αυτή την οξυνόμενη αντίφαση ανάμεσα σε παραγωγή πλούτου και αξιοποίηση ανοίγεται η προοπτική της κομμούνας.

Η ψευδής φαινομενικότητα σύμφωνα με την οποία αυξημένη παραγωγικότητα συνεπάγεται κατ' ανάγκη αυξημένα κέρδη, πηγάζει από τον ανταγωνισμό, στον οποίον πράγματι το εκάστοτε παραγωγικότερο κεφάλαιο επικρατεί: μπορεί να πουλήσει τα εμπορεύματά του φθηνότερα κατακτώντας ανάλογα κομμάτια της αγοράς, ή σε κανονικές τιμές αγοράς έναντι ενός ανάλογου πρόσθετου κέρδους. Όμως, στο μέτρο που η αυξημένη παραγωγικότητα γενικεύεται, όχι μόνο εξανεμίζεται το πρόσθετο κέρδος των μέχρι πρότινος πιο παραγωγικών μεμονωμένων κεφαλαίων, αλλά επιπλέον συρρικνώνεται γενικά το τμήμα της ζωντανής εργασίας σε σχέση με το σταθερό κεφάλαιο. Όταν όλες οι επιχειρήσεις ακολουθήσουν την Τζένεραλ Μότορς —και είναι αναγκασμένες να ακολουθήσουν [την εκάστοτε Τζένεραλ Μότορς] επί ποινή θανάτου—, όταν στον ίδιο χρόνο εργασίας υπάρχει η δυνατότητα να παράγονται διπλάσια αυτοκίνητα από πριν, τότε δε διπλασιάζεται η αξία της συνολικής παραγωγής, αλλά απεναντίας, η αξία που προστίθεται σε κάθε αμάξι πέφτει στο μισό. Όταν διαμοιράζεται η συνολική υπεραξία σε ένα απίστευτα μεγαλύτερο σύνολο εμπορευμάτων, πρέπει, για να μπορεί να πραγματοποιηθεί, και η αγορά να έχει διευρυνθεί ανάλογα. Όσο περισσότερα παίρνουν οι μηχανές τη θέση των εργατών, τόσο πιο έντονα επιχειρεί το κεφάλαιο να αντισταθμίσει την καταβυθιζόμενη κερδοφορία του με όλο και πιο οξείες επιθέσεις στον πραγματικό μισθό, τόσο δραματικότερα οξύνεται "η αντίθεση ανάμεσα στους όρους [συνθήκες, *Bedingungen*] κάτω από τους οποίους παράγεται αυτή η υπεραξία, και στους όρους κάτω από τους οποίους πραγματοποιείται"⁸. Οι στρατιές χαμηλόμισθων σκλάβων δεν απαρτίζονται από χαρωπούς καταναλωτές που είναι έτοιμοι να ξοδέψουν, και όπως έχει δείξει και το τωρινό κραχ, μονάχα μέσω της ξέφρενης χρέωσης μπόρεσε η εργατική τάξη των ΗΠΑ να διατηρήσει κάπως το βιοτικό της επίπεδο.

Η υπερσυσσώρευση εμφανίζεται με τον πιο δραματικό τρόπο στην αυτοκινητοβιομηχανία, της οποίας η παραγωγική ικανότητα το 2009 (90 εκ. οχήματα) ξεπερνά το διπλάσιο των πωλήσεων. Παντού η ίδια εικόνα: μεγάλη άνοδος του σταθερού κεφαλαίου ως προς τους εργάτες, υπερπαραγωγικότητες, όξυνση του ανταγωνισμού, πτώσεις στις τιμές, μειώσεις στα κέρδη. Η βιομηχανία των μικροτσιπ, που δεν έχει όπως τη δεκαετία του '70 αξία μερικά εκατομμύρια, αλλά αρκετά δις δολάρια, δουλεύει συχνά στο ήμισυ της παραγωγικής της ικανότητας: ο τομέας ηλιακής ενέργειας κλονίζεται λόγω υπερπαραγωγικότητας: ο τομέας οικιακών συσκευών στο σύνολό του τραντάζεται από έναν ανηλεή ανταγωνισμό για την κατάκτηση της αγοράς: ακόμα και στις αεροπορικές εταιρίες έχει ξεσπάσει ένας πόλεμος τιμών, καθώς υπάρχουν υπερβολικά πολλά αεροπλάνα σε σχέση με τον αριθμό των επιβατών. Έτσι, δεν ισχύει μόνο για τον κλάδο των ημιαγωγών αυτό για το οποίο παραπονέθηκε ένας ειδήμονας: "Είναι μια αγωνιώδης, τρομακτική υπόθεση... βγαίνει κέρδος μονάχα βραχυπρόθεσμα, όμως όλοι ακολουθούν κατά πόδας, και προκύπτει ξανά υπερπροσφορά".

⁷ Κεφάλαιο, 3^{ος} τόμος, Κεφ. 14^ο, σ. 303 [ΣτΜ: η σελιδαρίθμηση αναφέρεται στην έκδοση της Σύγχρονης Εποχής, 2002]

⁸ Κεφάλαιο, 3^{ος} τόμος, Κεφ. 15^ο, σ. 310.

Σε τι συνίσταται το ξεπέρασμα αυτής της κατάστασης, μας το δείχνει πέρα από κάθε αμφιβολία η ίδια η κρίση: σε καταστροφή κεφαλαίου και ανέβασμα του ποσοστού εκμετάλλευσης. Η επιβίωση του κεφαλαίου ως τρόπου παραγωγής απαιτεί μεμονωμένα κεφάλαια να πάνε στον αγύριστο. Χρηματιστηριακές φούσκες καταρρέουν, εργοστάσια κλείνουν με συνοπτικές διαδικασίες ή αγοράζονται κοψοχρονιά από τον ανταγωνισμό, με αποτέλεσμα να επανακάμπτει το ποσοστό του κέρδους τους, καθώς τα ύψη της προϊούσας ανεργίας ευνοούν περικοπές μισθών και πρόσθετη υπερεργασία. Έτσι η πορεία της κρίσης προετοιμάζει μια νέα άνοδο του [παραγωγικού] επιπέδου. Ακόμα και η βαθιά κρίση του 1929 δε λύθηκε ειρηνικά με το *New Deal* του Φράνκλιν Ρούσβελτ, αλλά με τη Μεγάλη Ύφεση και την καταστροφή και απαξίωση κεφαλαίων που επιτέλεσε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η σοσιαλρεφορμιστική πολιτική των ΗΠΑ της δεκαετίας του '30 μετέτρεψε μάζες εργατών σε ένθερμους οπαδούς του προέδρου των ΗΠΑ, ενσωματώνοντάς τες στο κράτος και τα συνδικάτα, δίχως όμως να αναθερμάνει την παραγωγή κέρδους. Μετά από μια βραχύβια ανάκαμψη, το 1938 η βιομηχανία κατέβηκε σημαντικά κάτω από τα προπολεμικά επίπεδα, κι ο αριθμός των ανέργων σκαρφάλωσε στα 10 εκατομμύρια. Το γιγάντιο εξοπλιστικό πρόγραμμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έβαλε ξανά μπροστά την οικονομία και μείωσε αισθητά την ανεργία — με τίμημα ένα τρελό δημόσιο χρέος, που όμως στην πορεία του μεταπολεμικού μπουμ (που κατέστη εφικτό μέσω της καταστροφής κεφαλαίου) μπόρεσε εκ νέου να μειωθεί.

/ 3 /

Αυτό το μεταπολεμικό μπουμ των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης, της σχεδόν πλήρους απασχόλησης και των αυξανόμενων μισθών κράτησε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70, δίχως κατά βάση να διακοπεί από καμιά μεγάλη κρίση. Η ψευδής υπόσχεση του Τζον Μ. Κένυς, σύμφωνα με την οποία μέσω μακρόπνων κρατικών παρεμβάσεων θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια "ανοδική πορεία διαρκείας", φαινόταν να βγαίνει αληθινή· πολλοί από τους πια περιθωριοποιημένους επαναστάτες έπαιρναν αποστάσεις από μια παράδοση της οποίας η μοίρα ήταν συνδεδεμένη με την αναπόφευκτη κατάρρευση της οικονομίας. Όμως, όχι το 2008, αλλά ήδη από το 1974-75, έγινε εμφανές, ενόψει του σφοδρού ξεσπάσματος της κρίσης, ότι η σταθερότητα του κρατικά ρυθμιζόμενου καπιταλισμού δε γίνεται να κρατήσει πολύ περισσότερο από όσο είχαν υποθέσει και μερικοί από τους εχθρούς του. Τα ποσοστά κέρδους βρίσκονταν σε καθοδική πορεία από τα μέσα της δεκαετίας του '60, η συσσώρευση επιβραδυνόταν και οι μαχητικοί εργοστασιακοί αγώνες, οι οποίοι στις περισσότερες χώρες είχαν ευνοηθεί από τα χαμηλά επίπεδα ανεργίας, είχαν ανεβάσει αισθητά το επίπεδο των μισθών. Ήδη από την εποχή της μεταπολεμικής ευημερίας μερικές μοναχικές φωνές είχαν εκφράσει αμφιβολίες σχετικά με το αν αυτή η ευημερία μπορεί να έχει διάρκεια. Έτσι, ο Πωλ Μάτικ στο έργο του *Μαρξ και Κένυς* (1969) κατέδειξε με πειστικότητα ότι ο Κένυς το 1936, στο μέσο της Μεγάλης Ύφεσης, με τον όρο της "πτωτικής οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου" αναγνώριζε το φαινόμενο της πτωτικής τάσης του ποσοστού του κέρδους, παραγνωρίζοντάς το παράλληλα ως πρόβλημα, καθώς θεωρούσε ότι μπορεί να αντιμετωπιστεί με μια αντικυκλική οικονομική πολιτική, και πιο συγκεκριμένα μέσω της ελλειμματικά χρηματοδοτούμενης αναθέρμανσης της οικονομίας· η νέα ανοδική πορεία θα έδινε τη δυνατότητα κάλυψης του ελλείμματος. Όπως αναλύει ο Μάτικ, αυτό το παιχνίδι δεν έχει σαν αποτέλεσμα παρά το να παίρνει κανείς με το ένα χέρι ό,τι δίνει με το άλλο: για να χρηματοδοτηθούν οι επενδύσεις του, πρέπει το κράτος είτε να αντλήσει υπεραξία από την οικονομία, είτε, λαμβάνοντας δάνεια, να στοιχηματίσει ότι θα έχει στα χέρια του αυτή την υπεραξία αύριο· καθώς η ελλιπής κερδοφορία της καπιτα-

λιστικής παραγωγής έχει τις ρίζες της στην εγγενή δυναμική της συσσώρευσης, οι κρατικές παρεμβάσεις τέτοιου τύπου δε λύνουν το πρόβλημα, μόνο το βάζουν κάτω απ' το χαλί, καθυστερώντας το ξέσπασμα της κρίσης. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70 οι ίδιοι μεγαλοσχήμονες διανοούμενοι που πριν εγκωμιάζαν τη δίχως κρίσεις "μικτή οικονομία", αναγκάζονταν να παραδεχτούν ότι "η ταυτόχρονη ύπαρξη ανεργίας και πληθωρισμού αποτελεί ένα αινιγματικό και δυσάρεστο γεγονός" (Μάτικ, *Krisen und Krisentheorien* [Κρίσεις και Θεωρίες της Κρίσης] σ.152). Το 1980 το ύψος του πληθωρισμού στις ΗΠΑ ήταν 12,5%, και στην Αγγλία 20%.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η αριστερή εξιστόρηση, σύμφωνα με την οποία μερικοί ριζοσπάστες οικονομολόγοι της αγοράς, του τύπου των "Chicago Boys", εμφορούμενοι από καθαρή απληστία, προχωρώντας σε μια καθολική πλύση εγκεφάλου — στη γλώσσα των ακαδημαϊκών: διαλογικές [diskursiv] μετατοπίσεις, κατάκτηση της διαλογικής ηγεμονίας— τσάκισαν έναν ανθηρό σοσιαλδημοκρατικό καπιταλισμό για να μας σύρουν στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού και να θέσουν σε κίνηση μια "αναδιανομή από τα κάτω προς τα πάνω", αποτελεί μια συνειδητή διαστρέβλωση της ιστορικής αλήθειας. Δεν ισχύει μόνο ότι τα "χρυσά χρόνια" μετά το 1945 ήταν για το προλεταριάτο χρόνια μουντής εργασιακής καθημερινότητας· πρωτίστως πρέπει, ό,τι αυτή η εξιστόρηση θεωρεί ως μια πράξη της ελεύθερης βούλησης των νεοφιλελεύθερων ελίτ, να αποκρυπτογραφηθεί ως μια στρατηγική αντιμετώπισης των κρίσεων. Η κινητήρια δύναμη πίσω από τις ιδιωτικοποιήσεις των τελευταίων τριάντα ετών δεν είναι οι ραδιοουργίες του McKinsey, αλλά το διογκούμενο δημόσιο χρέος και ιδίως οι τόκοι του, που πρέπει να αντληθούν εις βάρος της μελλοντικής υπεραξίας: το κύμα ιδιωτικοποιήσεων έχει ένα διπλό στόχο: τη χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών όσο αυτό είναι δυνατόν χωρίς άνοδο της φορολογίας και πρόσθετα χρέη, και το μετασχηματισμό των συνθηκών στην αγορά εργασίας προς όφελος των επιχειρηματιών, μέσω της ενίσχυσης του ανταγωνισμού. Μπροστά στην έλλειψη επενδυτικών ευκαιριών ενός υπερσυσσωρευμένου κεφαλαίου που πρέπει να διανοίξει νέες σφαίρες αξιοποίησης, [το κύμα ιδιωτικοποιήσεων] ήρθε την κατάλληλη στιγμή. Το κίνητρο πίσω από την επίθεση στους μισθούς δεν είναι η απληστία των πλουσίων αλλά τα κέρδη που μειώνονται, τα οποία πρέπει να επανέλθουν στα κανονικά επίπεδα μέσω της οξυμένης εκμετάλλευσης —η δε μαζική ανεργία που προκύπτει από την υπερσυσσώρευση διευκολύνει απίστευτα το έργο της μείωσης της αξίας του εμπορεύματος-εργατική δύναμη. Δεν είναι η ιδεολογία του ριζοσπαστισμού της αγοράς ή κάποιος "διάλογος" [Diskurs] για τον "επιχειρηματικό εαυτό" που κάνουν τον μετριασμό των δυσχερειών της προλεταριακής ύπαρξης από το κράτος πρόνοιας ζήτημα του παρελθόντος, αλλά η επιβάρυνση της ισχνής κερδοφορίας από αυτό το κράτος πρόνοιας, και η ανάγκη να εξαλειφθούν οι 'κρυσψώνες' της μη-εργασίας, έτσι ώστε οι προλεταριοποιημένοι να εργάζονται σε όλο και πιο άθλιες συνθήκες. Με δυο λόγια: Ο επονομαζόμενος νεοφιλελευθερισμός, τον οποίον ο αριστερός ρεφορμισμός —σήμερα περισσότερο από ποτέ— θεωρεί ως αιτία της κρίσης, είναι ακριβώς μια αντίδραση στις τάσεις στασιμότητας που εμφανίστηκαν ήδη από τη δεκαετία του '70.

/ 4 /

Αυτή η αντίδραση έφτανε συχνά να ισοδυναμεί με μια κήρυξη πολέμου στην εργατική τάξη, με τον πιο ανυπόκριτο τρόπο από μορφές όπως η Θάτσερ, ο Ρήγκαν, και φυσικά ο Πινοσέτ. Ξεπήδησε από μια κατάσταση, κατά την οποία σε πολλά μέρη η "εργατική εξουσία" δεν ήταν φαντασίωση κάποιων σοσιαλρομαντικών, αλλά έβρισκε έκφραση στις άγριες απεργίες, τις αυξήσεις στους μισθούς, τις κοινωνικές παροχές. Δεν ήταν

καθόλου σύμπτωση ότι κατά τη δεκαετία του '70, οι παραδοσιακές μαρξιστικές θεωρίες για την κρίση, οι οποίες εστίαζαν στις αντικειμενικές, εγγενείς αντιφάσεις αυτού του τρόπου παραγωγής —την πτώση του ποσοστού του κέρδους και το πρόβλημα της πραγματοποίησης της αξίας—, συμπληρώθηκαν ή και αντικαταστάθηκαν από θεωρίες που είχαν μια έντονη υποκειμενική χροιά: δεν είναι οι αντικειμενικοί νόμοι κίνησης [του κεφαλαίου], αλλά οι αγώνες των εργατών που έφεραν το κεφάλαιο σε κατάσταση κρίσης. Κάποιοι από αυτούς τους θεωρητικούς της Αυτονομίας ανήγαγαν τα πάντα με συνοπτικές διαδικασίες στην ταξική πάλη. Άλλοι κράτησαν μια πιο νηφάλια στάση και επιχείρησαν να επεξεργαστούν την αλληλοδιαπλοκή της ταξικής πάλης με τις αντικειμενικές αντιφάσεις. Η αναγωγή του σφοδρού ξεσπάσματος της κρίσης κατά τη δεκαετία του '70 στο ότι δε γινόταν να εξισορροπηθεί άμεσα η πτώση του ποσοστού του κέρδους από μια όξυνση του ποσοστού εκμετάλλευσης, καθώς οι ταξικοί αγώνες πίεζαν το τελευταίο κι άλλο προς τα κάτω, ήταν κάθε άλλο από παρατραβηγμένη (δες Rothbart). Ο Μαρξ θεωρούσε την εξέλιξη των μισθών εξαρτημένη μεταβλητή της συσσώρευσης: στις φάσεις μεγέθυνσης και χαμηλής ανεργίας οι μισθοί ανεβαίνουν, και πέφτουν όταν τα πράγματα αλλάζουν με την ύφεση. Η νέα αυτόνομη θεωρία της κρίσης βασίστηκε στο ότι η τοτινή διαδικασία προσαρμογής κράτησε περισσότερο, και οι εργάτες πάλεψαν εναντίον της σκληρότερα από ό,τι σε προηγούμενες περιόδους. Όμως η εργατική αυτονομία δε γινόταν να διαρκέσει. Αργά ή γρήγορα έπρεπε να επιβληθούν εκ νέου οι νόμοι του κεφαλαίου. Μπροστά στις μαζικές απολύσεις και την ανερχόμενη ανεργία, η ανοδική πορεία των μισθών των τελευταίων δεκαετιών όχι μόνο σταμάτησε, αλλά και αντιστράφηκε.

Σήμερα, κάθε απόπειρα αναγωγής της κρίσης στην ταξική πάλη καταλήγει σε θεωρητικές ταχυδακτυλουργίες: ακόμα και το σκάσιμο της φούσκας των *ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου* [subprime] χρησιμοποιείται ως απόδειξη της ύπαρξης μιας απείθαρχης τάξης⁹. Η τωρινή κρίση τείνει να μας οδηγήσει σε κάτι που οι Αυτόνομοι θεωρούσαν "αντικειμενισμό": δεν οφείλεται σε μια επίθεση των προλετάρων, αλλά απεναντίας έχει τις ρίζες της στις αντικειμενικές αντιφάσεις του κεφαλαίου. Επιπλέον: η εκρηκτικότητά της δεν συνίσταται μόνο στο ότι συμπεριλαμβάνει όλους τους οικονομικούς κλάδους και ολόκληρο τον κόσμο, και στο ότι αυτός ο κόσμος είναι περισσότερο προλεταριοποιημένος από ποτέ: επιπρόσθετα, έρχεται μετά από μια σειρά ήττες των μισθωτών —έτσι, στους επικείμενους γύρους διαπραγματεύσεων όπου θα απεμπολούνται κεκτημένα [Verzichtsrounden], το μαχαίρι θα πρέπει πραγματικά να φτάσει στο κόκαλο, για να αντικρουστεί η κρίση.

/ 5 /

Η διόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας, που για την κοινή συνείδηση και μεγάλα κομμάτια της Αριστεράς αποτελεί την αιτία της κρίσης, είναι με τη σειρά της αποτέλεσμα της ισχνής δυναμικής της συσσώρευσης: λειτουργεί ως καταφύγιο για πλεονάζουσες ποσότητες κεφαλαίου, οι οποίες δε μπορούν πια να επενδυθούν παραγωγικά. Η αξιοποίηση αυτών των ποσοτήτων απελευθερώνεται *de facto* από την επίπονη διαδικασία της παραγωγής. Όμως, η αυτονομία της χρηματοπιστωτικής σφαίρας από την παραγωγή αποδεικνύεται ότι είναι μόνο σχετική: η φυγή προς την χρηματιστικοποίηση [Finanzialisierung] δε μπορεί παρά να καθυστερήσει το ανοικτό ξέσπασμα της κρίσης. Η ειρωνεία βρίσκεται στο ότι έναυσμα για την άνθηση του χρηματοπιστωτικού κόσμου

⁹ "Στις ΗΠΑ μια (ως επί το πλείστον μαύρη) εργατική τάξη προκάλεσε μια κρίση, καθώς αρνήθηκε να επιτελέσει το ρόλο που της είχε αποδοθεί και το τίμημα που αυτός συνεπαγόταν." (David Harvey, *The Measure of the Monster: Capital, Class, Competition and Finance*, στο 4^ο τεύχος του περιοδικού *turbulence*, 2008)

αποτελέσει κάτι εντελώς διαφορετικό από τη νεοφιλελεύθερη εξέλιξη: ήταν το σταθερά αυξανόμενο δημόσιο χρέος που έδωσε φτερά στο εμπόριο των κρατικών ομολόγων. Στις ΗΠΑ τα 250 δις δολάρια κρατικών χρεογράφων του 1948 έγιναν 900 το 1980 και 9.000 το 2007· στις περισσότερες εκβιομηχανισμένες χώρες η εξέλιξη ήταν παρόμοια. Το δημόσιο χρέος στις αναπτυγμένες χώρες αυξάνεται δραματικά ακριβώς όταν φτάνουμε στην υποτιθέμενη εποχή του νεοφιλελευθερισμού: από κατά μέσο όρο 35% στις αρχές της δεκαετίας του 1980 φτάνει κάπου στο 65% το 2008.

Το κράτος αποκτά χρέη όταν προμηθεύεται πιστώσεις από τις τράπεζες ή όταν εκδίδει κρατικά ομόλογα, τα οποία πωλούνται στις χρηματαγορές. Ότι για το κράτος είναι χρέος, για τους καπιταλιστές του χρήματος [Geldkapitalisten] είναι κρατικό χρεόγραφο. Όμως σε αντίθεση με την αγορά ενός εμπορεύματος, του οποίου η αξία ανταλλάσσεται με χρήμα, κατά τη λήψη της πίστωσης και την πώληση ενός κρατικού εγγράφου η αξία υπάρχει μόνο από τη μια μεριά, μόνο ως χρήμα, και όχι και ως τίτλος· παραταύτα ο τίτλος μπορεί να μεταπωληθεί και να αγοραστεί από έναν τρίτο. Το ίδιο συμβαίνει με την έκδοση μετοχών: το χρήμα εισρέει στην επιχείρηση, επενδύεται ως κεφάλαιο, ενώ παράλληλα οι μετοχές διάγουν μίαν ανεξάρτητη ζωή στα χρηματιστήρια. Μόνο έτσι εμφανίζεται αναπόφευκτα η ψευδαίσθηση ότι οι μετοχές είναι πραγματικές αξίες. Γι' αυτό χαρακτηρίζει ο Μαρξ το κομμάτι του τραπεζικού κεφαλαίου που αποτελείται από τέτοιους τίτλους ως πλασματικό κεφάλαιο. Ενώ οι τιμές των εμπορευμάτων που προέρχονται από την παραγωγική διαδικασία εξαρτώνται από τον αναγκαίο χρόνο εργασίας που έχει αποκρυσταλλωθεί σε αυτά, η τιμή μιας μετοχής καθορίζεται από την αναμενόμενη εισροή και το επιτόκιο.¹⁰

Όμως οι μετοχές είναι παράξενα εμπορεύματα: δεν χαλάνε, ο κάτοχός τους μπορεί να τις κρατήσει για πάντα. Έτσι, η ονομαστική αξία μιας μετοχής ορίζεται από τις πραγματικές αγοραπωλησίες αυτής της μετοχής. Αν μπόυνε πρόσθετοι αγοραστές στην αγορά, τότε δεν ανεβαίνει μόνο η τιμή των μετοχών που έχουν αγοραστεί, αλλά όλες οι μετοχές της ίδιας επιχείρησης. Μόνο έτσι εξηγείται η απίστευτη άνοδος του δείκτη Dow-Jones, ο οποίος το 1980 βρισκόταν στις 1.000 μονάδες και το 2007 έφτασε στις 14.000. Παρότι η τιμή μιας μετοχής καθορίζεται σε τελική ανάλυση από το επιτόκιο και την αναμενόμενη απόδοση, δεν αγοράζεται εξαιτίας αυτής της απόδοσης, αλλά επειδή η τιμή της ανεβαίνει, και άρα γίνεται σπεκουλάρισμα ότι θα συνεχίσει να ανεβαίνει. Οι ποσότητες του πλεονάζοντος κεφαλαίου που ψάχνουν να βρουν επικερδείς επενδυτικές ευκαιρίες ωθούν τις τιμές στα ύψη. Μόνο που αν εξαιτίας μικρής κερδοφορίας τα μερίσματα της εταιρίας καταρρεύσουν, εξαπολύεται ένα μαζικό κύμα πώλησης, και η ονομαστική αξία αποδεικνύεται αέρας κοπανιστός. Το πλασματικό κεφάλαιο απαξιώνεται και καταστρέφεται.

Τα κρατικά ομόλογα και οι μετοχές αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκαν με κρηκτικούς ρυθμούς οι χρηματοπιστωτικές αγορές τα τελευταία χρόνια: όμως όχι μόνο αυτά, αλλά και κάθε δημόσιο ή ιδιωτικό χρεόγραφο μπορεί να πωληθεί, ακόμα και μια ασφάλεια, η οποία δεν εγγυάται μια μελλοντική εισροή, αλλά αποδίδει

¹⁰ Έστω ότι η ετήσια εισροή αποφέρει 10 ευρώ και το επιτόκιο είναι 10%, και η τιμή του τίτλου ανέρχεται στα 100 ευρώ. Αν το επιτόκιο πέσει στο 2%, τότε η τιμή θα ανεβεί στα 500 ευρώ, αφού ένα χρηματικό κεφάλαιο των 500 ευρώ με επιτόκιο 2% αποφέρει 10 ευρώ. Θα έχουμε την ίδια τιμή αν με επιτόκιο των 10% η αναμενόμενη εισροή ανεβεί στα 50 ευρώ. Δες *Κεφάλαιο*, 3^{ος} τόμος, κεφ. 29^ο (*Συστατικά Μέρη του Τραπεζικού Κεφαλαίου*).

όταν επέλθει η ασφαλιστική περίπτωση¹¹ —για παράδειγμα αν δεν αποπληρωθεί ένα χρέος. Στοιχηματίζεται η ασφαλιστική περίπτωση. Ένα στοίχημα μπορεί επίσης να έχει να κάνει με το αν ένα άλλο στοίχημα ανάμεσα σε δυο εντελώς άλλα μέρη κερδηθεί ή χαθεί. Στη βάση ενός αρχικού χρεογράφου κλείνονται έτσι διάφορα άλλα συμβόλαια, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να πωληθούν ως ανεξάρτητοι τίτλοι —τα φημισμένα-διαβόητα παράγωγα. Αυτό έχει ονομαστεί καινοτομία των χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Όσο τα τελευταία χρόνια, κύκλο τον κύκλο, πέφτει το ποσοστό του κέρδους, τόσο ενισχύεται η τάση αξιοποίησης του πλεονάζοντος κεφαλαίου με το επιτυχές σπεκουλάρισμα σε αυτά τα νέα "προϊόντα". Η προέλαση των παραγώγων γίνεται εμφανής αν σκεφτούμε ότι η ονομαστική τους αξία, από τα 600 δις δολάρια το 1986, ανέβηκε το 1999 στα 17 τρις, και τέλος έφτασε το 2007 να εκτροχιαστεί στο ποσό των 500 τρις, αντιστοιχώντας στο οκταπλάσιο του παγκόσμιου κοινωνικού προϊόντος¹². Με αυτόν τον τρόπο αλλάζει χαρακτήρα η λειτουργία της απλής χορήγησης πίστωσης: η δανειοδότηση γίνεται απλά ένας μηχανισμός για να αποκτηθεί ένα χρεόγραφο, το οποίο θα μεταπωληθεί όσο πιο γρήγορα γίνεται, και στη βάση του οποίου θα προκύψουν νέα χρεόγραφα, που με τη σειρά τους θα χρησιμοποιηθούν για να γίνουν επενδύσεις.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η κρίση των ακινήτων στις ΗΠΑ μπόρεσε να απειλήσει με κατάρρευση το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αρχικά υπάρχει η πίστωση που έχει δοθεί από μια τράπεζα σε έναν ιδιοκτήτη κατοικίας. Η τράπεζα μεταπωλεί αυτή την υποθήκη, χωρίς να ενδιαφέρεται αν ο ιδιοκτήτης αποδειχθεί αφερέγγυος ή όχι. Ακόμα καλύτερα: η τράπεζα μπορεί να συνάψει μια ασφάλιση για την περίπτωση της αφερέγγυότητας και έπειτα να την πουλήσει —με την εφεύρεση των χρηματοπιστωτικών τίτλων δεν υπάρχουν όρια στην φαντασία. Με τη μεταπώληση η τράπεζα λαμβάνει καινούργιο χρήμα, το οποίο μπορεί να προσφερθεί ως πίστωση για μια νέα υποθήκη. Με αυτό το καρουζέλ ανεβαίνει ο αριθμός των δυνητικών ιδιοκτητών κατοικιών, η ζήτηση της κατοικίας και οι τιμές των ακινήτων, και έτσι οι παλιές υποθήκες μπορούν να εξοφληθούν μέσω των καινούργιων. Μπορούμε να φανταστούμε το μέγεθος της φούσκας αν λάβουμε υπόψη ότι τα 3/4 των υποθηκών στις ΗΠΑ μεταπωλούνται. Όμως, όπως η πορεία μιας μετοχής εξαρτάται σε τελευταία ανάλυση από την πορεία της επιχείρησης, δηλ. από την πραγματική παραγωγή υπεραξίας, έτσι κι εδώ, αν δεν εξοφληθεί το πρωταρχικό χρέος, όλο το οικοδόμημα κάποτε θα καταρρεύσει. Η σίγουρη δυνατότητα διαφυγής του πλεονάζοντος κεφαλαίου στη χρηματοπιστωτική σφαίρα αποδεικνύεται πλασματική, όπως και η επένδυσή του.

Όσο αλλόκοτος κι αν φαίνεται αυτός ο μηχανισμός, όσο ιλιγγιώδη κι αν είναι τα ποσά που επενδύονται σε τέτοιου τύπου επενδύσεις, πρέπει να εναντιωθούμε σε κάθε σκανδαλογολία σχετικά με τον χρηματοπιστωτικό κόσμο ως το βασίλειο των ανεύθυνων "κερδοσκόπων" [τζογαδόρων], καθώς αυτός ο κόσμος αναπτύσσεται οργανικά από το σύστημα της αξιοποίησης του κεφαλαίου. Δίχως πιστωτικό σύστημα δεν υπάρχει καπιταλισμός. Με την πίστωση μετατρέπεται σε εμπόρευμα η ικανότητα του χρήματος να λειτουργεί ως κεφάλαιο και να αποδίδει κέρδος. Με τα παράγωγα μετατρέπεται η ίδια η πίστωση σε εμπόρευμα. Με αυτές τις μορφές πραγματοποιείται μια ανεξαρτητοποίηση από την παραγωγή αξίας, από την εκμετάλλευση των μισθωτών, στην οποία όμως παραμένουν σε τελευταία ανάλυση εξαρτημένες. Η συνολική διαδικασία γίνεται

¹¹ (ΣτΜ) Όρος των ασφαλίσεων. Όταν συμβεί ένα χ γεγονός (= "ασφαλιστική περίπτωση", πχ. κλοπή σε ασφάλεια κλοπής) ο ασφαλιστής υποχρεούται να καταβάλλει στον ασφαλιζόμενο (ή σε τρίτο πρόσωπο) τη συμφωνημένη παροχή.

¹² (ΣτΜ) *Weltsozialprodukt*. Στα ελληνικά χρησιμοποιείται συχνά ο αδόκιμος όρος "Παγκόσμιο ΑΕΠ", και ο ορθότερος όρος ΠΑΠ (Παγκόσμιο Ακαθάριστο Προϊόν). Για το 2009 ισούται με 58 τρις δολάρια περίπου.

έτσι πιο ελαστική, όμως με τίμημα την αυξημένη αστάθεια: όσο περισσότερο βασίζεται στην πίστωση, τόσο λιγότερη σταθερότητα έχει. Η αυξανόμενη χρηματοπιστωτικοποίηση του κεφαλαίου των τελευταίων δεκαετιών συνοδεύτηκε από μια αλυσίδα κρίσεων —τα πετροδολάρια από τις χώρες που εξαγουν πετρέλαιο περιπλανήθηκαν ως πιστώσεις κατά τη δεκαετία του '70 στη Λατινική Αμερική, και κάρηκαν στην πιστωτική κρίση του 1982/83, επειδή η εκεί καπιταλιστική ανάπτυξη δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες· οι γιγάντιες ποσότητες κεφαλαίου που κατά τη δεκαετία του '90 εισέρρευσαν ως μετοχές της αποθεωμένης *New Economy*, πιάστηκαν στο κραχ των dot-com του 2001, επειδή οι καινούργιες διαδικτυακές επιχειρήσεις μόλις που έκαναν κέρδη· και τέλος, με άγνωστες συνέπειες, έχουμε την κρίση των ακινήτων στις ΗΠΑ. Όλα αυτά τα κραχ έχουν τη ρίζα τους στην αναντιστοιχία ανάμεσα στις χρηματικές ποσότητες που πρέπει να αξιοποιηθούν και στις κερδοφόρες επενδυτικές δυνατότητες που θα κάνουν πραγματικότητα αυτή την αξιοποίηση.

Η ηθική αγανάκτηση για τους τζογαδόρους του χρηματοπιστωτικού κόσμου και τον επονομαζόμενο νεοφιλελευθερισμό, που διευκόλυνε τις δραστηριότητες των πρώτων, δεν έχει βάση. Πριν τη πρόσφατη κατάρρευση του τραπεζικού κλάδου είχαμε την κάθε άλλο παρά νεοφιλελεύθερη πολιτική της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ, η οποία μετά το κραχ των dot-com του 2001 μείωσε τα προεξοφλητικά επιτόκια με σκοπό την τόνωση της οικονομίας. Δίχως την ευνοϊκή υπεραφθονία των πιστώσεων η παγκόσμια οικονομία θα είχε καταρρεύσει εδώ και χρόνια. Με την κατάρρευση της πιστωτικής υπερδομής ήρθε στην επιφάνεια η σκληρή πραγματικότητα της υπερσυσσώρευσης: η ελλιπής κερδοφορία του συνολικού κεφαλαίου, του οποίου η οργανική σύνθεση έχει αυξηθεί σε πρωτόγνωρα ιστορικά επίπεδα, και προσκρούει ξανά και ξανά στους φραγμούς της αγοράς. Πώς γίνεται να αποφευχθούν τα βάσανα και οι κίνδυνοι μιας βαθιάς οικονομικής κρίσης, η οποία ανά πάσα στιγμή μπορεί να μετατραπεί σε πραγματική κοινωνική κρίση, δίχως όμως να εγκαταλειφθεί η επιτακτικά αναγκαία αναδιάρθρωση των συνθηκών εκμετάλλευσης; Ίδου το καυτό ερώτημα που έχει να απαντήσει σήμερα η άρχουσα τάξη.

/ 6 /

Το κράτος, προς το οποίο είναι στραμμένα όλα τα βλέμματα, όσο προσπαθεί να χαλιναγωγήσει την κρίση, τόσο βαθύτερα βυθίζεται στον κυκλώνα της. Τα τεράστια ποσά που το περασμένο φθινόπωρο δόθηκαν εν μια νυκτί για τη στήριξη του χρηματοπιστωτικού κόσμου, οι μερικές κρατικοποιήσεις τραπεζών και οι διασφαλίσεις από την αρχή της κρίσης σταθεροποιούν την φαινομενικότητα της κυριαρχίας του. Στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με αναπόφευκτες κινήσεις απελπισίας, οι οποίες δεν έχουν σε καμία περίπτωση στόχο να κάνουν τους πλούσιους πλουσιότερους ή καν να διατηρήσουν τον πλούτο τους, αλλά να αποτρέψουν την κατάρρευση του συστήματος, μια "πυρηνική σύντηξη του χρηματοπιστωτικού συστήματος", την οποία ένα σημαίνον στέλεχος του ΔΝΤ όχι αναίτια θεώρησε ως έναν υπαρκτό κίνδυνο. Σε κάθε περίπτωση —μέχρι τώρα— τα κράτη έχουν πετύχει: αυτή η πυρηνική σύντηξη δεν πραγματοποιήθηκε, αντίθετα ξεκίνησε μια κάποια σταθεροποίηση του τραπεζικού κλάδου. Όμως όχι μόνο αυτή η άμβλυση της αναταραχής κινδυνεύει να αποδειχθεί πρόσκαιρη, αλλά επιπλέον, μόνο με τίμημα μια πραγματική έκρηξη των δημόσιων χρεών μπορεί να αποτραπεί η στασιμότητα στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Τίποτα δεν αποκαλύπτει καλύτερα το μέγεθος της κρίσης από το γεγονός ότι αυτές οι πυροσβεστικού τύπου δράσεις για τη σωτηρία των τραπεζών δεν άλλαξαν ιδιαίτερα την κατάσταση. Μόλις η κρίση άγγιξε τους παραγωγικούς τομείς, τα μεγάλα κράτη

ανακοίνωσαν προγράμματα ανάκαμψης και στράφηκαν προς τη διάσωση των επιχειρήσεων. Την αρχή έκανε η Κίνα ήδη από το φθινόπωρο του 2008, και ακολούθησαν οι ΗΠΑ, η Γερμανία και άλλα κράτη. Σε ένα μεγάλο ποσοστό τα προγράμματα ανάκαμψης σχεδιάστηκαν ως κλασική πολιτική *deficit spending* [αγγλ. στο κείμενο, δαπάνες ελλειμμάτων/ελλειμματικές δαπάνες] κεϋνσιανής προέλευσης. Ισχύει για αυτά ό,τι χαρακτηρίζει ανέκαθεν τον κεϋνσιανισμό: το μόνο σίγουρο είναι η ραγδαία άνοδος του δημόσιου χρέους, πιθανόν με έναν υψηλό πληθωρισμό να ακολουθεί. Βραχυπρόθεσμα το κράτος μπορεί με αυτόν τον τρόπο να μετριάσει τη ραγδαία πτώση της ζήτησης, όμως οι ρίζες της οικονομικής κρίσης μένουν άθικτες.

Με τις διασώσεις των επιχειρήσεων παγιώνεται η κατάσταση υπερσυσσώρευσης, καθόσον έτσι μπλοκάρεται η φυσική λύση της κρίσης μέσω της καταστροφής κεφαλαίου. Στις άρχουσες τάξεις έχει ξεσπάσει ένας πόλεμος ανάμεσα στους εναπομείναντες φιλελεύθερους και τους νέους υπέρμαχους του κρατικού παρεμβατισμού, ο οποίος εστιάζει στο κύριο δίλημμα του κράτους: αν δοθεί το ελεύθερο στο κραχ απαξίωσης, τότε θα καταρρεύσει η οικονομία, τα ποσοστά ανεργίας θα φτάσουν στα ύψη και ελλοχεύει ο κίνδυνος κοινωνικών αναταραχών. Αν απορροφήσει την κρίση, θα πρέπει να πληρώνει τα έξοδα αποτυχημένων επιχειρήσεων, για τις οποίες η αγορά έχει ήδη εκφέρει την κρίση της, και όχι κατά τύχη. Μένει μόνο η επιλογή, είτε να αφήσει να λειτουργήσουν τα καταστροφικά αποτελέσματα του νόμου της αξίας, είτε να τα μετριάσει με αυθαίρετες κυβερνητικές αποφάσεις, άλλοτε προστατεύοντας μια επιχείρηση από την κατάρρευση, και άλλοτε εγκαταλείποντας μιαν άλλη στη μοίρα της. Τα παζαρέματα, οι γκρίνιες, ανάμεσα σε πολιτικούς άρχοντες, επιχειρηματίες, επιτροπές επιχείρησης [Betriebsräte], και τους ίδιους τους εργαζόμενους, που αγωνιώντας για την ύπαρξή τους ελπίζουν ότι η σωτηρία θα έρθει από χρήματα του κράτους, μας δίνουν μια πρόγευση για το ποιες κεντρόφυγες δυνάμεις μέλλει να απελευθερωθούν στην περίπτωση που η κρίση οξυνθεί κι άλλο. Για μια ακόμη φορά αποδεικνύει η αστική κοινωνία την ετοιμότητά της να διαλυθεί σε αντίπαλες συμμορίες, και να περάσει σε μια κατάσταση αμείλικτου ανταγωνισμού. Οι επικλήσεις προς την κοινή λογική γίνονται πιο επιτακτικές, όσο περισσότερο διαφαίνεται ότι η διαιώνιση της ψευδούς ολότητας απαιτεί σημαντικές θυσίες από τη μεριά των μισθωτών, οξύνοντας κι άλλο το γενικευμένο ανταγωνισμό. Η Ουγγαρία μάς δείχνει προς τα πού μπορεί να πάει το πράγμα: η ραγδαία κατάρρευση της οικονομίας η οποία μετέτρεψε τα μεσαία στρώματα, που μέχρι πρότινος εγκωμιάζονταν ως απόδειξη ενός επιτυχούς μετα-σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, σε ένα σύνολο από χρεωμένους μέχρι το λαιμό ιδιοκτήτες ημιτελών κατοικιών, φέρνει στο προσκήνιο ένα κίνημα φασιστικών μικροαστών, το οποίο κινητοποιείται ενάντια σε Ε-βραίους, Ρομά και τα υποτίθεται ευνοηθέντα από το κράτος πλεονάζοντα στρώματα του πληθυσμού.

Παρόμοια εικόνα εμφανίζεται και σε παγκόσμια κλίμακα: κανένα σημάδι μιας ευέλικτης μεταεθνικής "Αυτοκρατορίας" ή κάτι παρόμοιο. Απεναντίας έχουμε να κάνουμε με τα συνηθισμένα έθνη-κράτη και τα ανταγωνιστικά τους συμφέροντα. Οι πολλοί και ογκώδεις τόμοι στους οποίους αναλύεται ότι στη βάση της παγκοσμιοποίησης το κράτος χάνει το ρόλο του, απαξιώνονται ως τα *Junk Bonds*¹³ του αριστερού ακαδημαϊσμού. Για να αποφευχθεί ο κίνδυνος των χρεοκοπιών των κρατικών τραπεζών, που πια δεν είναι πιθανές μόνο στις φτωχές περιοχές του πλανήτη, η πολυαναφερόμενη διεθνής κοινότητα προετοιμάζεται για παρεμβάσεις εκτάκτου ανάγκης: μερικά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλονίστηκαν ήδη από την αρχή της κρίσης, και διασώθηκαν με τρόπους που μέχρι πρότινος είχαμε δει μόνο στη Λατινική Αμερική, την Αφρική και την Ασία:

¹³ (ΣτΜ) Εταιρικά ομόλογα υψηλής απόδοσης/ επισφαλή ομόλογα. Κατά λέξη, ομόλογα-σκουπίδια.

με πιστώσεις του ΔΝΤ, και αντίστοιχους όρους. Οι χώρες-μέλη της ΕΕ Ουγγαρία και Λετονία κατάφεραν να αποφύγουν τη χρεοκοπία της κρατικής τράπεζας μόνο με τη βοήθεια των δισεκατομμυρίων του ΔΝΤ και της ΕΕ. Η Ρουμανία χρειάστηκε να στηριχθεί με βοήθεια δισεκατομμυρίων, η οποία καταβλήθηκε μαζί με όρους που παγώνουν τους μισθούς στο δημόσιο και περιορίζουν τις νέες πιστώσεις.

Παράλληλα, στην Ευρωζώνη έχουν αρχίσει "να τεστάρονται τα όρια αντοχής". Καθώς έχουν κοινό νόμισμα, οι 16 χώρες-μέλη της Ευρωζώνης δε γίνεται να αντιμετωπίσουν τη κρίση μειώνοντας την αξία ενός δικού τους νομίσματος: έτσι διαιωνίζεται ο ανταγωνισμός των κρατικών ομολόγων. Οι τιμές των ελληνικών, ιρλανδικών, ιταλικών ή ισπανικών κρατικών ομολόγων καταρρέουν: για να βρεθούν αγοραστές, το κράτος πρέπει να ανεβάσει τα επιτόκια. Έτσι προκύπτει ένας φαύλος κύκλος: όσο ανεβαίνουν οι τόκοι που έχει να πληρώνει ένα κράτος, τόσο ακριβότερη γίνεται η χρηματοδότηση από τα προγράμματα ανάκαμψης, κάτι που με τη σειρά του οξύνει την κρίση, που έχει ξεσπάσει το δίκως άλλο εντονότερα στα παραπάνω κράτη. Για να σπάσει αυτός ο φαύλος κύκλος τα κράτη αυτά πρότειναν την έκδοση ενός κοινού ευρωπαϊκού κρατικού ομολόγου [ΣτΜ: πρόκειται για το λεγόμενο "ευρωμόλογο"] —παίρνοντας αρνητική απάντηση από τα κράτη που βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση.

Ακόμη και το δυσάρεστο ερώτημα, ποιες επιχειρήσεις πρέπει να σβηστούν από τον χάρτη για να ξαναρχίσει να κυλά η παγκόσμια αξιοποίηση, οξύνει τον διεθνή ανταγωνισμό. Όσο επιτακτικότερα οι ηγέτες των κρατών στις διεθνείς συνδιασκέψεις απαρνούνται τον προστατευτισμό, τόσο τον προωθούν στην πράξη. Κάθε κράτος έχει μια ολωσδιόλου διχασμένη σχέση με το ελεύθερο εμπόριο: η υποθετικά ολική άρση κάθε περιορισμού στο παγκόσμιο εμπόριο αντισταθμίζεται από αμέτρητες ρήτρες, δασμούς και επιδοτήσεις —αυτή είναι η τροπή που έχουν πάρει τα πράγματα. Στην κρίση ο ανταγωνισμός κερδίζει σε δραματικότητα, καθώς δεν έχει πια να κάνει με περισσότερα ή λιγότερα κέρδη, αλλά με την επιβίωση επιχειρήσεων στρατηγικής σημασίας, ή και ολάκερων βιομηχανικών κλάδων της εκάστοτε χώρας: θα επιβιώσει της κρίσης η ευρωπαϊκή παραγωγή ημιαγωγών ή θα επικρατήσουν οι Ασιάτες; Ποιοι όμιλοι αυτοκινητοβιομηχανιών θα πάνε στον αγύριστο, για να ξαναστηθεί στα πόδια της η παγκόσμια αυτοκινητοβιομηχανία; Η περίπτωση της Όπελ δείχνει την ανταγωνιστική κατάσταση των εθνικών συμφερόντων με εντονότατο τρόπο: πρώτα το ζήτημα ήταν η εταιρία να αποκοπεί από τον αμερικανικό μητρικό όμιλο της Τζένεραλ Μότορς, και να βρεθεί μια "ευρωπαϊκή λύση", όπου θα δινόταν μεγάλη προσοχή στο να μη διαρρεύσει ούτε ένα σεντς από τους φόρους της Γερμανίας προς το Ντιτρόιτ [Έδρα της Τζένεραλ Μότορς]. Η "ευρωπαϊκή λύση" αποδείχτηκε γρήγορα απατηλή: με το που τέθηκε επί τάπητος το σχέδιο σωτηρίας, το Βέλγιο και η Αγγλία εξέφρασαν αμφιβολίες ως προς το αν θα υποστηρίξουν τη γερμανική πρόταση. Στο μεταξύ η αναζήτηση ενός κατάλληλου επενδυτή συνοδεύεται από την απόλυτα βásiμη αγωνία για το αν ο υποτιθέμενος σωτήρας, σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία, δεν επιλέξει να δώσει ο ίδιος τη χαριστική βολή: μήπως θέλει η Φιάτ απλά να τσεπώσει χρήματα από το κράτος της Γερμανίας, για να ενισχύσει τον εαυτό της εις βάρος των Γερμανών; Μήπως η Magna [Magna International, καναδική πολυεθνική] δε θέλει τίποτα άλλο από το να αποκτήσει τις προηγμένες τεχνολογίες της Όπελ, με σκοπό να μεταφέρει έπειτα την παραγωγή στη ρωσική θυγατρική της;

Ο νέος αριστερός κεϋνσιανισμός της κρίσης είναι μια έντονα εθνική υπόθεση, της οποίας η επικινδυνότητα συνίσταται στην ικανότητα που έχει να συσπειρώνει τους μισθωτούς πίσω από τα συμφέροντα του εκάστοτε κράτους ή εταιρίας. Τα αμερικανικά συνδικάτα, που επεδίωκαν τη σωτηρία της ντόπιας βιομηχανίας με τίμημα την ανταγω-

νιστικότητα στο εξωτερικό, αντέδρασαν θετικά στη διάταξη "Buy American" [Αγοράζετε Αμερικανικά] του αμερικανικού πακέτου οικονομικής ανάκαμψης, το σύνθημα "British Jobs for British Workers" [Αγγλικές δουλειές για Άγγλους εργάτες] που λάνσαρε η κρατική ηγεσία της Αγγλίας υιοθετήθηκε —ευτυχώς όχι χωρίς να μείνει αναπάντητο— σε αυθόρμητες απεργίες Άγγλων απεργών, και τα από παράδοση κοντά στο κράτος γερμανικά συνδικάτα συμφώνησαν όταν η κυβέρνηση προέταξε τη γερμανική "κοινωνική οικονομία της αγοράς" ενάντια στον αγγλοσαξονικό "αρπακτικό καπιταλισμό".

/ 7 /

Όσο διαφαίνεται ότι ο νέος κρατισμός μόνο στις αριστερές φαντασιώσεις μπορεί να δώσει περισσότερη "κοινωνική δικαιοσύνη" στις μάζες, τόσο πιο αναγκαία γίνεται η εθνική συστράτευση. Πίσω από το σύνθημα της "κοινωνικής δικαιοσύνης" δεν κρύβεται κάτι άλλο από τη φετιχιστική ιδέα μιας δίκαιης εξισορρόπησης των συμφερόντων ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργάτες. Βέβαια, υπάρχει σε ευρύτερα στρώματα της εργατικής τάξης η εμπειρία ότι σε συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις μπόρεσαν να συμμετάσχουν στην ανάπτυξη του κεφαλαίου: η εργάσιμη ημέρα μειώθηκε, οι μισθοί ανέβηκαν, ανοικοδομήθηκε η κρατική πρόνοια ενάντια στις αναποδιές της ζωής. Τα μερικά δις δολάρια του αμερικανικού σχεδίου οικονομικής ανάκαμψης που προορίζονται για τον τομέα υγείας και περίθαλψης, για προγράμματα εκπαίδευσης και κουπόνια αγαθών πρώτης ανάγκης, ή τα σημαντικά ποσά που προορίζονται για την επέκταση του επιδόματος ημιαπασχόλησης [Kurzarbeitgeld] στη Γερμανία, δεν προαναγγέλλουν μια αναγέννηση της κλασικής σοσιαλδημοκρατικής ενσωμάτωσης των εργατών, αλλά έχουν απλά να κάνουν με προληπτικά μέτρα αποτροπής εξεγέρσεων, τα οποία εκτός των άλλων δείχνουν τι δυσφορία πρέπει να επικρατεί ανάμεσα στους κρατικούς γενικούς εκπροσώπους του συνολικού κεφαλαίου ενόψει όσων επίκεινται. Δεν πρέπει να αποκλείσουμε ότι η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, για να ξανακερδίσει προλεταριακές ψήφους, δε θα επιδιώξει να στριμώξει τους έχοντες και κατέχοντες ζητώντας κάτι παραπάνω, και η ΑΤΤΑC δε θα μπορέσει να γιορτάσει την ενεργοποίηση του φόρου Tobin. Όμως, κάτι άλλο θα δώσει τον τόνο: τα κλεισίματα επιχειρήσεων από το Shenzen¹⁴ μέχρι το Ντιτρόιτ, τα εκατομμύρια νέοι άνεργοι, η διάσωση παραπαίωντων επιχειρήσεων με μειώσεις μισθών και απλήρωτη υπερεργασία, παράλληλα με σκληρά πακέτα περικοπών που αργά ή γρήγορα θα εφαρμοστούν, για να εξισορροπηθούν τα νέα δημόσια χρέη.

Η Αριστερά συμβάλλει στην κοινωνική συμφορά, στο βαθμό που νομίζει ότι μπορεί να αλλάξει την πορεία του κρατισμού και να τον κάνει να στραφεί προς τη δική της κατεύθυνση. Ακριβώς τώρα, μέσα σε μια γενική ανασφάλεια που δε θα λέγαμε ότι αποτελεί και το χειρότερο έδαφος για την ανάπτυξη ανατρεπτικών προοπτικών, ο Κέυνς, που ήθελε να ιδρύσει έναν "αντιμαρξιστικό σοσιαλισμό", και [έλεγε πως] στην περίπτωση ενός ταξικού πολέμου θα συμπαρατασσόταν "στο πλευρό της μορφωμένης αστικής τάξης", μετουσιώνεται σε συγγενικό πνεύμα του Μαρξ: μεταμελημένοι Αυτόνομοι προπαγανδίζουν "προγράμματα σοσιαλ-οικολογικών επενδύσεων", και σε αριστερές διαδηλώσεις εμφανίζεται το αίτημα της "κοινωνικοποίησης των τραπεζών".

Ο αριστερός κενσιανισμός θέλει να επιλύσει το πρόβλημα των πωλήσεων μέσω της "ενίσχυσης της μαζικής αγοραστικής δύναμης". Παραβλέπει ότι η αντίφαση ανάμεσα σε παραγωγή και πραγματοποίηση της αξίας είναι λογικά άλυτη, και πρακτικά λύνεται υπέρ του άμεσου κέρδους: "Κάθε καπιταλιστής [...] θέλει βέβαια οι εργάτες των άλλων καπιταλιστών να καταναλώνουν όσο γίνεται περισσότερο από το δικό του εμπόρευ-

¹⁴ (ΣτΜ) Πόλη της νότιας Κίνας. Μια από τις πρώτες "Ειδικές Οικονομικές Ζώνες" της Κίνας.

μα. Αλλά η σχέση κάθε καπιταλιστή προς τους δικούς του εργάτες είναι η γενική σχέση κεφαλαίου και εργασίας, η ουσιαστική σχέση."¹⁵. Καθώς οι εντεινόμενες τάσεις κρίσης της περασμένης δεκαετίας συνέπεσαν με στασιμότητα και πτώση στους πραγματικούς μισθούς, η ιστορία προσέδωσε στον αριστερό κεύνσιανισμό μια επίφαση αληθοφάνειας. Όμως, για το μεταπολεμικό μπουμ δεν ισχύει ότι η συσσώρευση προχωρούσε επειδή ανέβαιναν οι μισθοί, αλλά τουναντίον, ότι οι μισθοί ανέβαιναν επειδή προχωρούσε η συσσώρευση. Αν η "ενίσχυση της μαζικής αγοραστικής δύναμης" ήταν η συνταγή για ένα δίχως κρίσεις καπιταλισμό, τότε το 1974/75 δε θα είχε ξεσπάσει έτσι απότομα η κρίση, όταν το πλήθωμα των ταξικών αγώνων από το 1967/68 είχε αποτυπωθεί σε αισθητές αυξήσεις μισθών. Η απόπειρα του αριστερού κεύνσιανισμού να πειστούν τα αφεντικά ότι οι υψηλοί μισθοί λειτουργούν υπέρ των συμφερόντων τους, καταλήγει στην ηλιθιότητα ότι το σύστημα της εκμετάλλευσης μπορεί να αναζωογονηθεί με αυξήσεις μισθών, δηλαδή με κάτι που, μειώνοντας άμεσα την κερδοφορία, θα οδηγούσε στη συρρίκνωση της παραγωγής και άρα στη μείωση της ζήτησης. Οι αριστεροί κεύνσιανοί πιστεύουν πως αυτό που είναι καλό για τους εργάτες είναι καλό και για το κεφάλαιο, και έτσι διακηρύσσουν την ταξική συμφιλίωση στο όνομα μιας "ορθολογικότητας της συνολικής οικονομίας", που όμως υπάρχει μόνο στο κεφάλι τους.

Τα πράγματα δεν είναι καθόλου καλύτερα ως προς το αίτημα της κρατικοποίησης ή κοινωνικοποίησης των επιχειρήσεων. Όχι μόνο δεν προσφέρει καμία προοπτική χειραφέτησης από τη μισθωτή σκλαβιά, αλλά και η υπόσχεση ότι μπορεί να γλυτώσει τους προλεταριοποιημένους από τις κακουχίες της εξόδου από την κρίση, δε στηρίζεται πουθενά. Στην ταξική πάλη η διαφορά ανάμεσα στις κρατικές και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις μπαίνει καθαρά σαν ζήτημα τακτικής: είναι κάτι τελείως διαφορετικό όταν οι μισθωτοί του δημοσίου παλεύουν ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις, που κατά κανόνα σημαίνουν απολύσεις, εντατικοποίηση της εργασίας και περισσότερη ανασφάλεια, και όταν η ανάληψη μιας επιχείρησης από το κράτος ανακηρύσσεται σε προοπτική απελευθέρωσης ή έστω μετάβασης, διότι "ο ιδιώτης εργοστασιάρχης δεν αντικαθίσταται από ένα σύστημα συλλογικής οικονομίας πέραν των καπιταλιστικών δομών εκμετάλλευσης και εξουσίας, αλλά από το κράτος-εργοστασιάρχη. [...] Όπως και το κράτος δε μπορεί να χρησιμοποιήσει το δικό του κεφάλαιο, τις δικές του οικονομικές επιχειρήσεις ως μέσο ελέγχου της κρίσης. Η κρίση αφορά και τους κρατικοποιημένους τομείς της παραγωγής [...] Έτσι, στους τομείς που το κράτος αναπτύσσει τη δική του ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα, δεν επιβεβαιώνεται η ανεξαρτησία της πολιτικής, αλλά η επικυριαρχία (και η ολότητα) της καπιταλιστικής σχέσης. Αυτό είναι εμφανές περισσότερο από παντού στους βιομηχανικούς κλάδους που είναι εκτεθειμένοι με έναν απτό τρόπο στον ανταγωνισμό της αγοράς, όπως για παράδειγμα στην αυτοκινητοβιομηχανία." (Johannes Agnoli, *Der Staat des Kapitals* [*Το Κράτος του Κεφαλαίου*], σ.77). Ακόμα και ως κρατική επιχείρηση, η Όπελ για παράδειγμα θα όφειλε να λειτουργεί στη βάση του αμείλικτου ανταγωνισμού της παγκόσμιας αγοράς. Στη θέση ανταγωνιζόμενων ιδιωτικών κεφαλαίων έρχονται ανταγωνιζόμενα κρατικά κεφάλαια, και αργά ή γρήγορα κάποιο θα παρουσιάσει πρόβλημα —για να μη μιλήσουμε για την πρόσθετη ώθηση που κερδίζει [από τις κρατικοποιήσεις] η τωρινή ροπή προς τον εθνικισμό.

Λίγα αλλάζουν, και εξυπηρετούν μάλλον να αποφευχθεί η ρετσινιά του κρατικού-σοσιαλισμού, όταν αντί για κρατικοποίηση το αίτημα κάνει λόγο για κοινωνικοποίηση. Είτε έχουμε να κάνουμε —εδώ πρέπει να αποδοθούν τα δέοντα στη βιομηχανία διαφήμισης— μόνο με ένα διαφορετικό όνομα για το ίδιο πράγμα, που συμπληρώνεται με

¹⁵ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse*, Β' Τόμος, σ. 315-316 (IV,24).

αόριστα αιτήματα περί "δημοκρατικού ελέγχου" και "οικονομικής δημοκρατίας". Είτε έχουμε να κάνουμε με ανάληψη της επιχείρησης από το εργατικό δυναμικό, κάτι που θα έχει ως αποτέλεσμα οι εργάτες να γίνουν ο ίδιος τους ο καπιταλιστής, ο οποίος όπως κάθε άλλος, θα πρέπει να σταθεί στον ανταγωνισμό. Πράγματι, η Αριστερά, με καταστροφικό τρόπο, πηγαίνει με το ρεύμα της εποχής: στις ΗΠΑ το συνδικάτο των αυτοκινητοβιομηχανιών UAW προβιβάζεται σε συμμετοχο στην Κράισλερ και την Τζένεραλ Μότορς, στη Γερμανία το εργατικό δυναμικό της Όπελ θα αποκτήσει στο μέλλον μετοχές της εταιρίας. Η βαθιά κρίση σε αυτούς τους κλάδους δεν επιτρέπει αυτός ο νέος εργατικός καπιταλισμός να αποκτήσει την επίφαση της καλύτερευσης των συνθηκών για τους εργάτες: και στις τρεις επιχειρήσεις που αναφέραμε σχεδιάζονται απολύσεις και διαπραγματεύσεις σχετικά με την απεμπόληση δικαιωμάτων, που έτσι θα επιβληθούν ευκολότερα. Η λογική του κεφαλαίου θριαμβεύει ανεξάρτητα από αυτές τις σχέσεις ιδιοκτησίας, κάνοντας προφανές πως η κοινωνικοποίηση μόνο ως κατάργηση/ξεπέραςμα [Aufhebung] της εμπορευματικής παραγωγής έχει νόημα. Αντιθέτως, η προπαγάνδισή των αριστερών ψευτο-εναλλακτικών δεν κάνει τίποτα διαφορετικό από το να ενισχύει τη φετιχιστική φαινομενικότητα της φυσικότητας της καπιταλιστικής σχέσης.

/ 8 /

Το σύνθημα *Δε θα πληρώσουμε την κρίση τους!* από τη μια μεριά εκφράζει την έντονη απροθυμία [των εργαζομένων] να υποστούν κι άλλες θυσίες για να ξανασταθεί το κεφάλαιο στα πόδια του. Από την άλλη όμως είναι απατηλό, καθώς δεν υπάρχει κρίση του κεφαλαίου που να μην είναι ταυτόχρονα και κρίση της μισθωτής εργασίας. Η "δική τους" κρίση είναι πάντοτε και "δική μας" κρίση, επειδή "αυτοί" και "εμείς" δε ζούμε πάνω σε διαφορετικούς πλανήτες, αλλά αποτελούμε πόλους της ίδιας κοινωνικής σχέσης. Το σύνθημα αυτό, υποβαθμίζοντας σιωπηλά την κρίση σε καθαρά χρηματοπιστωτική, υποτιμά την κατάσταση, και έτσι μας οδηγεί στο να πράττουμε λες και το διακύβευμα έχει να κάνει με το ποιος θα πληρώσει στο τέλος τον λογαριασμό: οι "κερδοσκόποι" ή "εμείς".

Όσο συνεχίζεται η κρίση τόσο περισσότερο καθίσταται εμφανές ότι καπιταλιστική διέξοδος μόνο εις βάρος των κοινωνικών παροχών και των μισθών μπορεί να υπάρξει, καθώς η-παραγωγή-με-σκοπό-το-κέρδος μπορεί να επανενεργοποιηθεί μόνο αν ξαναστήθει στα πόδια της η κερδοφορία του συνολικού κεφαλαίου μέσω της εντατικοποίησης της άντλησης υπερεργασίας. Αν θέλουν οι εκμεταλλεόμενοι "να μην πληρώσουν" την κρίση, τότε αυτό θα επιβαρύνει το κεφάλαιο, με συνέπεια την περαιτέρω όξυνση της κρίσης. Υπάρχει ο κίνδυνος να ανοίξει άμεσα ένα χάσμα ανάμεσα στα βασιζόμενα στην αξία χρήσης συμφέροντα των προλετάρων, και στα βασιζόμενα στην ανταλλακτική αξία συμφέροντα του κεφαλαίου. Επιπλέον, το πραγματικό θαύμα του εμπορεύματος, να είναι τόσο αξία χρήσης όσο και φορέας της ανταλλακτικής αξίας, θαύμα στο οποίο όσο δεν υπάρχει κρίση βασίζονται η λειτουργία των αγορών, η συσσώρευση του κεφαλαίου και η αναπαραγωγή της κοινωνίας, τον καιρό της κρίσης μετατρέπεται σε εφιάλη: λόγω των ισχνών δυνατοτήτων αξιοποίησης, το κεφάλαιο αφήνει ακρησιμοποίητα τόσο μέσα παραγωγής όσο και εργατική δύναμη. Η απουσία ανταλλακτικής αξίας στο πορτοφόλι των προλεταριοποιημένων υψώνεται σαν ένας ανυπέρβλητος φραγμός ανάμεσα στις ανάγκες τους και τις αξίες χρήσης που υπάρχουν. Ο πραγματικός παραλογισμός συνίσταται στο ότι οι συνθήκες διαβίωσης χειροτερεύουν, όχι επειδή υπάρχουν σε κοινωνικό επίπεδο πολύ λίγα αγαθά προς κατανάλωση, αλλά απεναντίας,

επειδή έχει παραχθεί υπερβολικά πολύς πλούτος σε εμπορευματική μορφή για να μπορεί αυτός ο πλούτος να λειτουργήσει ως κεφάλαιο.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τις επιπτώσεις που είχε η κρίση στον τομέα των ακινήτων στις ΗΠΑ: το μαζικό κύμα εξώσεων σημαίνει πως εμφανίζεται μια ανάγκη για στέγαση δίχως να υπάρχει έλλειψη κατοικιών. Τόσο η ανάγκη όσο και το μέσο ικανοποίησής της είναι μπροστά μας. Οι συνθήκες διαβίωσης για αρκετές χιλιάδες ανθρώπους έχουν χειροτερεύσει δραματικά, όχι επειδή άνοιξε η γη και κατάπιε τις κατοικίες, αλλά επειδή οι πιστώσεις δε γίνονταν να εξοφληθούν, δηλ. οι συνθήκες διαβίωσης χειροτέρευσαν εξαιτίας των κανόνων ενός οικονομικού συστήματος που βασίζεται στο χρήμα. Εδώ γίνεται στον καθένα έκδηλη η ανορθολογικότητα του συστήματος ως προς τον άνθρωπο.

Ας πάρουμε τώρα τη διαχείριση των συνταξιοδοτικών ταμείων ενός σημαντικού ποσοστού των μισθωτών της βορείου Αμερικής: το αποτέλεσμα ήταν να εξαρτηθεί άμεσα η μοίρα των μισθωτών από τη μοίρα του κεφαλαίου. Όσο λιγότερο το κράτος εγγυάται την αναπαραγωγή της συνολικής εργατικής τάξης, τόσο περισσότερο εξαρτάται η τελευταία από τις νέες μορφές ιδιωτικής χρηματοδότησης. Το 1992 τέτοια συνταξιοδοτικά ταμεία διαχειρίζονταν 5 τρις δολάρια. Σήμερα τα ποσά που διαχειρίζονται ανέρχονται στα 30 τρις, αντιστοιχώντας τουλάχιστον στο ήμισυ του παγκόσμιου ακαθάριστου προϊόντος. Η χρηματοπιστωτική κρίση σημαίνει για αμέτρητους μισθωτούς ότι οι οικονομίες που είχαν για το μέλλον έχουν γίνει καπνός. Όμως, μόνο στη βάση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας έχουν οι αποταμιεύσεις και τα χρέη "νόημα" ως προς την κατανομή του μελλοντικού κοινωνικού πλούτου. Αν θεωρηθεί το ζήτημα από τη σκοπιά του συνολικού κοινωνικού πλούτου, αυτές οι έννοιες θα ξεσκεπαστούν ως εντελώς ανάξιες λόγου, είτε παράγονται σήμερα υπερβολικά πολλά μέσα διαβίωσης εις βάρος των μέσων παραγωγής που απαιτούνται για τη μεταγενέστερη παραγωγή, είτε το αντίθετο. Ως χρυσός, κέρματα ή χαρτονομίσματα, το χρήμα δεν έχει σχεδόν καμία άμεση χρησιμότητα (πλην ως υλικό για σφραγίσματα, μάρκες για τα μηχανήματα αυτόματης πώλησης και κακής ποιότητας χαρτί υγείας), εκτός του ότι μπορεί να ανταλλαχθεί έναντι αγαθών. Και αυτά τα αγαθά που έχουν ήδη παραχθεί δε γίνεται η κοινωνία να τα "αποταμιεύσει", καθώς τα περισσότερα αλλοιώνονται. Αν δεν καταναλωθούν σήμερα, δε σημαίνει ότι θα υπάρχει η δυνατότητα να καταναλωθούν αύριο, και έτσι θα πρέπει να παραχθούν ακόμα μια φορά. Από την σκοπιά της συνολικής οικονομίας, χρέος δεν έχει νόημα να υπάρχει, καθώς το προϊόν που θα παραχθεί αύριο δε γίνεται να καταναλωθεί σήμερα. Με άλλα λόγια: έχουμε να κάνουμε με μια κοινωνική διαστροφή, σύμφωνα με την οποία το βιοτικό επίπεδο των μελλοντικών συνταξιούχων δεν εξαρτάται από τον πλούτο που θα έχει παραχθεί στο μέλλον, αλλά από ό,τι μπορεί να αποταμιευτεί σήμερα, και από το πού μπορεί να επενδυθεί.

Ας πάρουμε τις απολύσεις και τη μερική απασχόληση. Θα μπορούσαν να αποτελούν για όλους και όλες μας ευκαιρία να έχουμε περισσότερο ελεύθερο χρόνο για τις ανάγκες μας. Δυστυχώς υπό τις τωρινές κοινωνικές σχέσεις, ακόμα και οι απολαβές των "ευνοημένων" μειώνονται ανάλογα. Πρέπει να παραιτηθούν από κάποια μέσα διαβίωσης, λινό ή αλκοόλ¹⁶, όχι επειδή υπάρχουν λιγότερα μέσα διαβίωσης —λινό ή αλκοόλ— αλλά επειδή πωλούνται λιγότερα ΙΧ ή "χρηματοπιστωτικά προϊόντα". Πρόκειται για έναν τρελό κόσμο: το πλεόνασμα παραγωγής σε ένα κλάδο προκαλεί τη μείωση της

¹⁶ (ΣτΜ) Leinwand oder Kornbranntwein. Kornbranntwein είναι τύπος αλκοολούχων ποτών (snapps, corn whiskey κλπ) που παράγεται από δημητριακά. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν παραδείγματα ειδών διαβίωσης που υπάρχουν στο *Κεφάλαιο*. Στην ελληνική μετάφραση του *Κεφαλαίου* το Kornbranntwein μεταφράζεται κάπως ελεύθερα σαν "ρακί".

κοινωνικής κατανάλωσης σε προϊόντα άλλων κλάδων. Αντί ο μειωμένος αναγκαίος χρόνος εργασίας να ανακατανεμηθεί εντός της κοινωνίας, έτσι ώστε ο καθένας μας να σκοτώνεται λιγότερες ώρες στη δουλειά, δίκως να αναγκαστεί να στερηθεί κάτι από την κατανάλωσή του, εντείνεται η εξαθλίωση, επειδή υπάρχει υπερπροσφορά υλικών αγαθών. Μετά αρχίζει και μειώνεται η παραγωγή ακόμα και στα κατεξοχήν αγαθά πρώτης ανάγκης (μέσα διαβίωσης, λινό ή αλκοόλ), επειδή μένουν απούλητα. Το κριτήριο για την περιστολή της παραγωγής δεν έχει να κάνει με τις ανάγκες της ανθρωπότητας, αλλά με τους υπολογισμούς κερδοφορίας της εκάστοτε μεμονωμένης επιχείρησης.

Αυτός ο παραλογισμός εκφράζεται και στην αντίφαση, σύμφωνα με την οποία από τη μια μεριά ακούμε συνεχώς ότι η κρίση προκλήθηκε επειδή "όλοι μας" τρόπον τινά ζήσαμε "πέραν των δυνατοτήτων μας", και από την άλλη αντηχεί ένα κάλεσμα σύμφωνα με το οποίο "μόνο η ενίσχυση της ζήτησης" μπορεί να μας βγάλει από την κρίση. Όσο αναπτύσσεται αυτός ο παραλογισμός, και εισχωρεί στο μυαλό του κόσμου, τόσο αυξάνεται και η πιθανότητα, η απόγνωση και δυσπιστία για τις τωρινές συνθήκες να μετατραπούν στην ιδέα [Vorstellung] μιας κοινωνίας, η οποία δε θα βασίζεται στην ανταλλαγή και τον ανταγωνισμό, αλλά στις συνειδητές, συλλογικές αποφάσεις για την παραγωγή και την κατανομή.

/ 9 /

Σε όλο και περισσότερα μέρη οι μισθωτοί έχουν αρχίσει να εξεγείρονται ενάντια στη μοίρα που φαίνεται να τους επιφυλάσσεται ενόψει της μεγάλης αναμπουμπούλας: με διαδηλώσεις στην Ισλανδία και τη Λετονία ενάντια στις δραματικές περικοπές μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, απαγάγοντας αφεντικά και απειλώντας ότι θα ανατινάξουν εργοστάσια στη Γαλλία, με απεργίες στην Αγγλία, μαζικές διαδηλώσεις στη Βουλγαρία (που εξέφραζαν όμως πραγματική σύγχυση, με τους ίδιους τους αστυνομικούς να συμμετέχουν σε αυτές), με επιτυχείς αγώνες για αυξήσεις μισθών και φτηνότερα αγαθά στη Γουαδελούπη· στη Νότια Κορέα καταλαμβάνονται εργοστάσια, στην κλωστούφαντουργία του Μπαγκλαντές επικρατεί κοινωνικός πόλεμος. Όμως μέχρι τώρα δεν διαφαίνεται κανένα σημάδι ότι από αυτές τις διαμάχες θα κάνει την εμφάνισή της η προοπτική μιας άλλης κοινωνίας· ως επί το πλείστον οι αγωνιζόμενοι βρίσκονται με την πλάτη στον τοίχο: τα κλεισίματα των επιχειρήσεων είναι το ίδιο αναπόφευκτα όπως και οι περικοπές των δημοσίων δαπανών, κι έτσι, στην καλύτερη περίπτωση αυτό που μπορούν να κάνουν οι μισθωτοί είναι να μπλοκάρουν κάπως το δρόμο για τη λύση της κρίσης, υψώνοντας στα ουράνια τα κόστη εκκαθάρισης των πλεονάζοντων εργοστασίων και χαλώντας τα σχέδια εξυγίανσης του κρατικού προϋπολογισμού.

Οι αριστεροί ριζοσπάστες¹⁷ συχνά επικαλούνται μια μαγική "συνεύρεση" των ασύνδετων αυθόρμητων αγώνων, ελπίζοντας ότι άπαξ και ξεκινήσει το νταβαντούρι¹⁸, τα

¹⁷ (ΣτΜ) *Linksradi kalen*. Ο όρος δεν έχει να κάνει με αυτό που στον ελλαδικό χώρο ονομάζεται 'άκρα αριστερά' ή 'αριστερισμός'. 'Linke Radikalismus' ήταν ο 'αριστερισμός' στον οποίον επιτέθηκε ο Λένιν με το γνωστό του πόνημα (ο τίτλος στα γερμανικά ήταν 'Der „Linke Radikalismus“, die Kinderkrankheit im Kommunismus'). Ιστορικά ως όρος προέκυψε μέσα από τις αντιπαραθέσεις εντός του εργατικού κινήματος κατά τον Α' ΠΠ και τη Γερμανική Επανάσταση, και πιο συγκεκριμένα από κάποιες επαναστατικές τάσεις (ανεξάρτητες και κριτικές προς τον Σπάρτακο) που κράτησαν διεθνιστική στάση κατά τον πόλεμο, και ξεκοψαν γρήγορα και αποφασιστικά από τη σοσιαλδημοκρατία και τον κρατικο-σοσιαλισμό εν γένει. Από αυτές τις τάσεις προέκυψαν αργότερα ο αριστερός και ο συμβουλιακός κομμουνισμός. Μέσα στο σημερινό πλαίσιο (και ειδικά για τη Γερμανία) έχει οικειοποιηθεί από επαναστατικά ρεύματα και ομαδοποιήσεις που είναι εχθρικές προς κάθε λενινισμό/μπολσεβικισμό, και έχουν επιρροές που ποικίλλουν από τον συμβουλιακό και αριστερό κομμουνισμό (Linkskommunismus) και την αντιεξουσία, μέχρι τους Καταστασιακούς, την Αυτονομία και την κριτική θεωρία.

υπόλοιπα θα προκύψουν σαν από μόνα τους. Όμως, τίποτα δεν αλλάζει ως προς την αφόρητη απουσία προοπτικής όταν εδώ κι εκεί πέφτουν πέτρες, και υπάρχει αγανάκτηση ως προς την κρατική εξουσία. Μαχητικές συγκρούσεις διακόπτουν την καθημερινότητα· ο μηχανισμός του κεφαλαίου μπλοκάρεται, διανοίγοντας έτσι τη δυνατότητα να ξεκινήσει κάτι καινούργιο. Ότι αυτή η δυνατότητα μένει ακρησιμοποίητη οφείλεται στον παντελώς αφηρημένο χαρακτήρα που έχει σήμερα η ιδέα της αταξικής κοινωνίας.

Εδώ υπάρχει μια διαφορά σε σχέση με την εποχή της Μεγάλης Ύφεσης μετά το 1929, η οποία εντέλει έχει περισσότερο βάρος από το ερώτημα, ποια από τις δυο κρίσεις θα είναι στο τέλος η βαθύτερη. Για τα κύρια ρεύματα του παλιού εργατικού κινήματος η απάντηση σε όλα τα προβλήματα ήταν προφανής: η "αναρχία της αγοράς" και οι κρίσεις που προκύπτουν από αυτήν θα αντικατασταθούν από τη σχεδιασμένη τάξη [Ordnung] του εργατικού κράτους. Πράγματι ο ρωσικός κρατικός καπιταλισμός ήδη από τη δεκαετία του 1930 ήταν δημοφιλέστατος ακόμη και σε πρώην φιλελεύθερους κύκλους, καθώς η βαναυσότητα του σταλινικού μαστιγίου είχε ως αποτέλεσμα μεγαλόπρεπη πρόοδο και ανάπτυξη, την ώρα που στην ελεύθερη Δύση η παραγωγή κατέρρευε και οι ουρές μπροστά στα γραφεία εύρεσης εργασίας ολοένα μεγάλωναν. Όπως και νά 'χει, σήμερα έχουμε ξεφορτωθεί τέτοιες φρικιαστικές ψευτο-εναλλακτικές, αν και όπως προαναφέραμε, η αριστερή πίστη στο κράτος έχει κερδίσει νέα ώθηση λόγω της κρίσης. Ακόμη και για τα ριζοσπαστικά ρεύματα του παλιού εργατικού κινήματος, τα οποία μετά από μια σύντομη περίοδο άνθησης που κράτησε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1920, ώσπου να ξεσπάσει η κρίση δυστυχώς είχαν σε μεγάλο βαθμό περιθωριοποιηθεί, η απάντηση ήταν επίσης προφανής: η κρατικοκαπιταλιστική ψευτο-εναλλακτική απορρίπτεται ρητά· ανταυτής πρέπει να συγκροτηθούν εργατικά συμβούλια. Αντί για την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας, το ζήτημα είναι να στραφεί από τα κάτω η δύναμη των παραγωγών ενάντια στην καθεστηκυία τάξη πραγμάτων. Σύμφωνα με το κείμενο της ΙVWV του 1933 που παραθέσαμε στην αρχή, "η οργάνωση της επιχείρησης, η βιομηχανική ένωση, η ταξική οργάνωση είναι ταυτόχρονα οργάνωση της μελλοντικής κοινωνίας. Έτσι στην ΙVWV, σκοπός και τακτική συναπαρτίζουν μια ολότητα. Η οργανωτική δομή είναι ήδη δομή της νέας κοινωνίας μέσα στο κέλυφος της παλιάς." Σε αυτές τις προτάσεις αντηχεί ο κλασικός συμβουλευτικός κομμουνισμός, ο οποίος συνέχισε σε θεωρητικό επίπεδο τα συμβουλευτικά κινήματα του 1917: η εξουσία της τάξης φαίνεται να διασφαλίζεται από τη θέση της στην άμεση παραγωγική διαδικασία, η αταξική κοινωνία νοείται ως γενίκευση των οργάνων που διευθύνουν τον καθημερινό αγώνα, και προφανώς αρκεί η παραγωγή στην υπάρχουσα μορφή της να αναληφθεί και διευθυνθεί από τους παραγωγούς.

Φαίνεται ότι αυτά τα νήματα που οδηγούν από τη δύναμη μέσα στην παραγωγή στην ανατροπή της κοινωνίας έχουν σήμερα σπάσει· κι αν ήθελε κάποιος σήμερα να υποστηρίξει το σύνθημα της εγκαθίδρυσης εργατικών συμβουλίων θα γινόταν δικαιολογημένα αντικείμενο χλεύης. Ο συνολικός εργάτης είναι όλο και λιγότερο συγκεντρωμένος σε μεγάλες επιχειρήσεις, η εργατική δύναμη είναι διασκορπισμένη, και ενταγμένη σε έναν παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας ιστορικά πρωτόγνωρης αλληλεξάρτησης. Ένα τεράστιο κομμάτι του παγκόσμιου προλεταριάτου παραμένει εντωμεταξύ πλήρως αποκλεισμένο από την παραγωγή, και μαζικά κινήματα συγκροτούνται όλο και συχνότερα εκτός των επιχειρήσεων παρά εντός. Ακόμη, η παραγωγή κάθε ηλιθιότητας στον ύστερο καπιταλισμό μάς προσκαλεί όλο και λιγότερο να ταυτιστούμε με τη δραστηριό-

¹⁸ (ΣτΜ) *Bambule*. Όρος που χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια μη-βίαιη μορφή διαμαρτυρίας στις φυλακές, κατά την οποία οι φυλακισμένοι χτυπούνε τα κάγκελα των κελιών τους με ό,τι έχουν πρόχειρο, με σκοπό να κάνουν όσο περισσότερο θόρυβο γίνεται.

τητά του, και να έχουμε στο μυαλό μας ότι αυτή θα συνεχίσει να υφίσταται και υπό άλλες συνθήκες: "Μια επιτυχής επανάσταση σήμερα θα έκλεινε περισσότερες επιχειρήσεις από όσες θα έθετε υπό 'εργατικό έλεγχο' " (Λόρεν Γκόλντνερ). Τίθεται ακόμη το ερώτημα, αν το σύνθημα "Όλη η Εξουσία στα Εργατικά Συμβούλια!" που για την πλειονότητα των ριζοσπαστών κατά το 1968 ήταν ακόμη εκ των ουκ άνευ, υπό τις τωρινές συνθήκες εντέλει εκφράζει κάτι παραπάνω από μια απελπισμένη νοσταλγία. Ίσως τα συμβούλια του 1956 στην Ουγγαρία ή του 1979 στο Ιράν να ήταν η τελευταία εμφάνιση μιας χειραφετητικής προοπτικής, η οποία έκτοτε έχει περάσει ανεπιστρεπτί.

Πιθανώς η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα να είναι: Και ναι, και όχι. Ναι, στο βαθμό που οι προαναφερθείσες ιστορικές μεταβολές κάνουν αμφισβητήσιμη την ιδέα της επανάστασης ως ενός πετυχημένου 'ριμείκ' ενός συμβουλευτικού κινήματος που ριζώνει πρωτίστως στους χώρους παραγωγής, κατά το οποίο, καθώς στα εργοστάσια υπάρχει ήδη η βάση της νέας κοινωνίας, το μόνο που έχουμε να κάνουμε είναι να απαλλαχθούμε από τα αφεντικά. Όχι, στο βαθμό που στις μεγάλες προλεταριακές εξεγέρσεις ξανά και ξανά σχηματίζονται μορφές παρόμοιες με συμβούλια, όπως πρόσφατα έδειξαν οι επαναστατημένοι στην Ελλάδα, οι οποίοι καταλάμβαναν δημόσια κτίρια, για να αντιπαρατεθούν με αυτόνομες συνελύσεις στην κυριαρχία του κράτους. Ως τόπος της οριζόντιας επικοινωνίας ανάμεσα στους εκμεταλλεζόμενους που επιχειρούν να ξεπεράσουν το διαχωρισμό ανάμεσα σε οικονομικό και πολιτικό αγώνα και να κάνουν πράξη την "επιστροφή/απορρόφηση [Rücknahme] του κράτους μέσα στην κοινωνία" (Μαρξ, [1^ο Προσχέδιο για τον Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία]), τα συμβούλια είναι μέχρι τώρα η μόνη μας επιλογή. Τα μέλη τους όμως δε θα μοιάζουν με τον εργάτη από το σοβιέτ της Πετρούπολης που κραδαίνει το σφυρί του και σπάει τις αλυσίδες του με τη δύναμη των μυών του, αν υποθέσουμε ότι κι αυτός ήταν κάτι παραπάνω από ένα κιτς κατασκευάσμα της προπαγάνδας. Η παγκόσμια τάξη των προλεταριοποιημένων σήμερα αποτελείται από μικροσκοπικούς πυρήνες των παραγωγών του high-tech, κλασικούς βιομηχανικούς εργάτες όπως και πριν, μάζες σκλάβων του τριτογενούς, καθώς και από ένα γιγάντιο υπερπληθυσμό: ό,τι κοινό στοιχείο έχει, περιορίζεται με άλλα λόγια στο ξερό κριτήριο της εξάρτησης από τον μισθό, κάτι που θέτει σε αμφισβήτηση την ίδια την ύπαρξή της, σε σημείο μάλιστα αρκετοί θεωρητικοί να μιλούν πια στον πληθυντικό, για υποτελείς τάξεις. Τι θα σημαίνει εξουσία των συμβουλίων υπό τις παρούσες συνθήκες αυτού του κατακερματισμού, και το αν θα είχε να κάνει αυτή η εξουσία καν με την παραγωγή, δεν το ξέρει κανείς.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι δε βοηθά σε τίποτα όταν το ζήτημα της κατάργησης/υπέρβασης [Aufhebung] μπαίνει με συνοπτικές διαδικασίες στην άκρη, όταν βάζουμε ένα σήμα 'απαγορεύεται' στα ζητήματα της επανάστασης και της ελεύθερης κοινωνίας, και όταν θεοποιούμε τους αυθόρμητους αγώνες, των οποίων ο σκοπός παραμένει εντελώς ακαθόριστος. Ακόμη και η πιο κατηγορηματική απόδειξη, πως ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής οδηγεί σε βέβαιη χειροτέρευση της ζωής των μισθωτών μοιάζει δίχως σημασία στο βαθμό που αυτές οι συνθήκες, αυτές οι κοινωνικές σχέσεις, είναι οι μόνες νοητές. Ακόμα και οι πιο άγριες απεργίες αργά ή γρήγορα θα οδηγηθούν πίσω στη ρουτίνα της εργασιακής καθημερινότητας, αν η κομμουνιστική οικειοποίηση της παραγωγής παραμείνει στο επίπεδο των ευγενών πόθων και της φρασεολογίας. Με δυο λόγια: Ακόμα και η πιο βαθιά κρίση δε μπορεί να δώσει το τελειωτικό χτύπημα στην καπιταλιστική σχέση, αν η υπέρβαση της τελευταίας δεν κάνει την εμφάνισή της ξανά στον ορίζοντα του εφικτού.

Στις κοινωνικές αντιπαραθέσεις, που στα επόμενα χρόνια αναμένεται να οξυνθούν, ο πόλος της κοινωνικής επανάστασης θα μπορέσει να συγκροτηθεί μόνο σε αντιδια-

στολή με κάθε αριστερή-λαϊκίστικη ερμηνεία της κρίσης, και κάθε αριστερο-λαϊκίστικο αίτημα: καμιά υπαναχώρηση μπροστά στις φωνασκίες ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό, τις κρατικίστικες αυταπάτες, τα μοιρολόγια για την αγοραστική δύναμη· τέλος με τις ηθικοπλαστικές εξάψεις περί άπληστων μάντζερ και την αντιπαράθεση παραγωγικού και χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου· όχι στον αριστερό ευρω-πατριωτισμό και τον αντι-αμερικανισμό. Αυτή η κριτική της ιδεολογίας μπορεί να είναι ολωσδιόλου πρακτική: τα αυγά που πετάχτηκαν στον Όσκαρ Λαφονταίν¹⁹ ενώ αγόρευε από την εξέδρα, πρόσφατα σε μια διαδήλωση για την κρίση στη Φραγκφούρτη, ήταν μια πράξη τελείως διαφορετική από τους τακτικισμούς μιας Αριστεράς, που αυτοπροσδιορίζεται ως εξω-κοινοβουλευτική απλά και μόνο επειδή δεν έχει κερδίσει ακόμα μια θέση υποψηφίου στο Κόμμα της Αριστεράς²⁰. Όμως μόνο αν αυτός ο πόλος της κοινωνικής επανάστασης καταφέρει ταυτόχρονα να καταστήσει εμφανές ότι η τωρινή κρίση υπερσυσσώρευσης αποτελεί έκφραση μιας ριζικής αντιστροφής —ενός τρόπου παραγωγής στον οποίο η πραγματική παραγωγή πλούτου είναι υποταγμένη στην αξιοποίηση της αξίας—, και πάνω από όλα να απελευθερώσει τη δυνατότητα κατάργησης αυτής της κατάστασης από τον τωρινό της αφηρημένο χαρακτήρα, θα μπορέσει να ξεπεραστεί η μιζέρια που συνίσταται στο ότι η ανάπτυξη του κεφαλαίου καθιστά την αντίφαση ανάμεσα σε αξία χρήσης και αξία όλο και πιο απτή, ενώ παράλληλα το πρακτικό του τέλος από τους μισθωτούς φαντάζει μια μακρινή σκέψη. Ο Χορκχάιμερ έγραφε το 1940: "Οι μορφές της νέας κοινωνίας ανακαλύπτονται καταρχήν μέσα στη διαδικασία του κοινωνικού μετασχηματισμού. Η θεωρητική σύλληψη που, ακολουθώντας τους πρώτους ικνηλάτες της, θα δείξει στη νέα κοινωνία τον δρόμο της —το σύστημα των εργατικών συμβουλίων— αναδύθηκε απ' την πράξη. Οι ρίζες του συμβουλευτικού συστήματος ανατρέχουν στο 1871, το 1905 και σε άλλα γεγονότα. Ο επαναστατικός μετασχηματισμός έχει μια παράδοση που πρέπει να συνεχιστεί."²¹ Το κενό που αφήνει η απουσία μιας προοπτικής ξεπεράσματος δε γίνεται να καλυφθεί με προσχέδια της αταξικής κοινωνίας που θα βγάλει από τα συρτάρια της μια χούφτα ριζοσπαστών. Η νέα κοινωνία πρέπει να διαφαίνεται στην πρακτική των μισθωτών. Καθώς οι κοινωνικοί επαναστάτες είναι ως επί το πλείστον μισθωτοί, γνωρίζουν πόσο διαολεμένα δύσκολο είναι να επιτευχθεί αυτό· όπως γνωρίζουν πόσο δίχως σημασία φαίνεται σε αυτό το πλαίσιο το αίτημα της κατάργησης του εμπορεύματος και του χρήματος —και άρα πόσο αναγκαία είναι η κυκλοφορία των εμπειριών από τις ταξικές αντιπαραθέσεις. Η θεωρία τους από την άλλη είναι κάτι παραπάνω από παθητική αντανάκλαση του πρακτικού κινήματος· είναι και θεωρητική αναμονή/προσδοκία του ακόμη μη-υπαρκτού. Στο πεδίο αυτής της αντίθεσης κινούνται οι κοινωνικοί επαναστάτες, και στο βαθμό που έχουν συνείδηση αυτού του γεγονότος, και δεν γαντζώνονται τυφλά στη μια ή την άλλη της πλευρά, μπορούν ίσως να συμβάλλουν ώστε αυτές οι κοινωνικές διαμάχες να κλιμακωθούν, και να γίνουν ταξικοί αγώνες μέσα στους οποίους θα σχηματιστεί η κομμούνα.

Αύγουστος 2009

¹⁹ (ΣτΜ) Oskar Lafontaine. Γερμανός πολιτικός, ηγετικό στέλεχος του κόμματος "Η Αριστερά" (Die Linke).

²⁰ (ΣτΜ) Linkspartei. Έτσι αναφέρεται συχνά το κόμμα Die Linke.

²¹ (ΣτΜ) Αυταρχικό Κράτος, σ.26-27, ελλ. εκδ. Ελεύθερος Τύπος, 2000.